

Izabela Bożyk (Instytut Pamięci Narodowej, Delegatura w Kielcach)
ORCID: 0000-0003-2690-318X

Geneza środowiskowa i powiązania towarzysko-rodzinne kadry UB szczebla wojewódzkiego w Kielcach w latach 1944–1956

Streszczenie: Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kielcach z tymczasową siedzibą w Rytwianach, następnie w Sandomierzu, organizowany był od sierpnia 1944 r. Do Kielc przeniesiony został w styczniu 1945 r. Kadre WUBP i jego terenowych struktur stanowiła grupa około 230 funkcjonariuszy, których dobór miał szczególne znaczenie. Liczyła się ich przeszłość polityczna, przeszłość wojenna, zwłaszcza przynależność do Armii Ludowej, a także związki z Moskwą. Utrzymanie stanowisk kierowniczych, a także awanse ułatwiały kontakty towarzyskie i powiązania rodzinne z kierownictwem partii komunistycznej i Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, potem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Słowa kluczowe: aparat bezpieczeństwa, kadry, II wojna światowa, partia komunistyczna, układy towarzyskie

Początki aparatu bezpieczeństwa na Kielecczyźnie

Proces instalowania władzy „ludowej” na obszarze województwa kieleckiego przedstawiony został w literaturze przedmiotu, aczkolwiek głównie w artykułach o charakterze przyczynkarskim¹. Warto więc przypomnieć, że akcja formowania

1 O początkach organizacji władz cywilnych, milicji i struktur aparatu bezpieczeństwa w województwie kieleckim m.in.: W. Frazik, *Twarze kieleckiej bezpieki – wstęp* [w:] *Katalog wystawy „Twarze kieleckiej bezpieki”*, opr. M. Komaniecka, Kraków 2007, s. 7; M. Jończyk, *Struktura aparatu bezpieczeństwa oraz siedziby cywilnych instytucji publicznych w Kielcach w latach 1945–1946* [w:] *Wokół pogromu kieleckiego*, t. 2, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008, s. 9–107; R. Kuśnierz, *Początki organów bezpieczeństwa na Kielecczyźnie (WUBP w Rytwianach)* [w:] *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2005, s. 33–38; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, wybór i oprac. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005, s. 352–353; R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Warszawa 2013, s. 47; R. Szczypta-Szczęch, *Struktura organizacyjna i kadra kierownicza pionu zwalczania podziemia niepodległościowego WUBP w Kielcach w latach 1944–1950*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, nr 49–50, 2019, s. 205–264; R. Piwko, „Trzeba przeprowadzić faktyczną czystkę”. Raport inspekcji przeprowadzonej w Komendzie Wojewódzkiej MO w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu w styczniu 1945, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, t. 13, Warszawa 2020, s. 297–318; I. Bożyk, *Funkcjonowanie*

komunistycznego aparatu bezpieczeństwa rozpoczęła się latem 1944 r., podczas walk na przyczółku baranowsko-sandomierskim. Z rozkazu Resortu Bezpieczeństwa Publicznego (RBP) organizatorem jego struktur był Hipolit Duljasz². Przysłany 9 sierpnia 1944 r. z kilkoma funkcjonariuszami otrzymał wsparcie kompanii wojska, wydzielonej z jednostki WP w Lublinie³. Został pierwszym kierownikiem Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) dla województwa kieleckiego. Mieścił się on początkowo w Rytwianach, a następnie od początku października 1944 r. w Sandomierzu⁴. H. Duljasz urzędował tam do kolejnej ofensywy przeciwko Niemcom, która zaczęła się na początku 1945 r. Na tereny zajęte przez armię sowiecką i posiłkującą ją I Armię Wojska Polskiego od stycznia tego roku kierowano Grupy Operacyjne. Ich zadaniem było przygotowanie gruntu pod rozbudowę struktur aparatu bezpieczeństwa. WUBP, przeniesiony z Sandomierza do Kielc, wspomagała Grupa Operacyjna z Adamem Korneckim (Dawidem Kornhendlerem)⁵ na czele. Objął on stanowisko szefa WUBP po odwołanym 20 stycznia 1945 r. Duljaszu i sprawował je do 1 października 1945 r. Po Korneckim do 1956 r. funkcję szefów pełnili kolejno: Kazimierz Szczepanik (jako pełniący obowiązki – p.o. szefa)⁶, Władysław Sobczyński⁷, Jan Tataj⁸, Longin Kolarz⁹, Józef

i kadry Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kielcach (1945–1946), „Studia Muzealno-Historyczne. Rocznik Muzeum Historii Kielc”, t. 16, 2024, s. 139–164.

- 2 Hipolit Duljasz (1911–1996), pułkownik; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [dalej: AIPN] 0194/1346, Akta osobowe Hipolita Duljasza [dalej: AIPN, 0194/1346]; *Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim/bydgoskim, toruńskim i wrocławskim. Informator personalny*, red. M. Szymaniak, Bydgoszcz – Gdańsk 2010, s. 230–231.
- 3 AIPN, 00990/1/1, Rozkazy personalne MBP. Rok 1944. Od nr 1 – do nr 60 [dalej: AIPN, 00990/1/1]; Rozkaz kierownika Resortu Bezpieczeństwa Publicznego nr 5 z 22 VIII 1944, k. 7.
- 4 Archiwum Państwowe w Kielcach (APK), Wojewódzka Rada Narodowa (WRN), sygn. 1; Postanowienie nr 2, 9 IX 1944, k. 5; AIPN, 0194/1346, Przebieg służby, s. 93.
- 5 Adam Kornecki, właśc. Dawid Kornhendler (1917–1986), podpułkownik; szef WUBP w Kielcach od 20 I do 1 X 1945 r.; AIPN, 0193/6975, Akta osobowe Adama Korneckiego; IPN Ki 104/1, k. 394.
- 6 Kazimierz Szczepanik (1905–1950), major; AIPN, 2545/883, Akta osobowe Kazimierza Szczepanika, AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, 2460/1, k. 205; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach [dalej: AIPN, Ki] 104/1, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach [1945] 1983–1990, k. 838.
- 7 Władysław (Spychaj) Sobczyński (1904–1986), nazwisko rodowe Spychaj; pułkownik; AIPN, 0193/7009/1, Akta osobowe Władysława Sobczyńskiego; AIPN, 26027433, Akta personalne żołnierza Władysława Sobczyńskiego; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa. Informator Personalny*, Rzeszów 2007, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek i M. Krzysztofiński, s. 355.
- 8 Jan Tataj (1907–1996), podpułkownik; szef WUBP w Kielcach od 15 VII 1946 r. do 1 I 1947 r.; AIPN, 0193/7013, Akta osobowe Jana Tataja.
- 9 Longin Kolarz (1918–?), podpułkownik, obywatel sowiecki; AIPN, 0329/37/1, Akta osobowe Longina Kolarza; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej*, s. 224.

Pluta¹⁰, Czesław Borecki (p.o. szefa)¹¹, Jerzy Andrzejewski¹², Stanisław Wałach¹³ i (p.o. kierownika) Roman Lasak¹⁴. Należy dodać, że Szczepanik, Sobczyński, Borecki, Andrzejewski, Wałach i Lasak, zanim objęli kierownictwo WUBP, wcześniej byli także zastępcami szefów tego urzędu. Taką funkcję pełnili w omawianym okresie także: Jan Mucha¹⁵, Bronisław Mądrzejowski¹⁶ i Ryszard Szwagierczak¹⁷. Kadre kierowniczą, oprócz szefów WUBP i ich zastępców, w początkowym okresie stanowili także kierownicy sekcji. Po przekształceniu sekcji w wydziały byli to naczelnicy wydziałów i ich zastępcy. W skład kadry wchodził także kierownicy Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) i ich zastępcy oraz krótko funkcjonujących (poza Radomiem) Miejskich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego¹⁸. W omawianym okresie doszło do zmian organizacyjnych, w grudniu 1954 r. MBP zostało zlikwidowane, a w jego miejsce powołano dwa odrębne resorty: Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego (Kd/sBP) i Ministerstwo

10 Józef Pluta (1911–1955), podpułkownik; AIPN, 0193/7017, Akta osobowe Józefa Pluty; *Struktury i kadra kierownicza Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego w województwie łódzkim w latach 1944–1956*, red. R. Rabiega, J. Żelazko, Łódź – Warszawa 2019, s. 110, 140.

11 Czesław (Byk) Borecki (1922–1978), nazwisko rodowe Byk; podpułkownik; R. Witak, *Borecki Czesław (właśc. Czesław Byk) 1922–1978* [w:] *Leksykon bezpieki, kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 3, red. W. Bagieński, M. Dźwigał, Warszawa 2022, s. 126–142; *Struktury i kadra*, j. w., s. 180–181.

12 Jerzy Andrzejewski (1925–2008), generał brygady; AIPN, 1970/690, Akta osobowe Jerzego Andrzejewskiego; *Aparat Bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych. Informator*, wstęp i oprac. M. Węgliński, Gdańsk, 2010.

13 Stanisław Wałach (1919–1999), podpułkownik; W. Frazik, F. Musiał, M. Szyptma, *Twarze krakowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędów Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie*, Kraków 2006, s. 382–383; R. Szczęch, *Komendanci wojewódzcy MO/szefowie WUSW i ich zastępcy ds. Służby Bezpieczeństwa w Krakowie w latach 1957–1990* [w:] *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009, s. 121–232; R. Szczypta-Szczęch, *Po drugiej stronie barykady. Stanisław Wałach – (nie tylko) szef sądeckiej bezpieki* [w:] *Masz synów w lasach, Polsko... Podziemie niepodległościowe i opór społeczny na Sądeckczyźnie w latach 1945–1956*, red. D. Golik, Nowy Sącz, 2014, s. 261–299.

14 Roman Lasak (1918–?), major, AIPN 0193/9025, Akta osobowe Romana Lasaka.

15 Jan (Mucha) Muszyński (1910–1970), nazwisko rodowe Mucha; AIPN, 0194/2914, Akta osobowe Jana Muszyńskiego (Muchy).

16 Bronisław Mądrzejowski (1918–?), pułkownik; AIPN, By 0122/3089, Akta osobowe Bronisława Mądrzejewskiego; *Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim/bydgoskim, toruńskim i wrocławskim. Informator personalny*, red. M. Szymaniak, Bydgoszcz – Gdańsk 2010, s. 353.

17 Ryszard Szwagierczak (1919–?), podpułkownik; AIPN, Po 084/3362, Akta osobowe Ryszarda Szwagierczaka; *Twarze bezpieki 1945–1990*, j. w., s. 410–451.

18 W niniejszym opracowaniu brak jest odniesienia do MUBP, gdyż to zagadnienie omówione zostało szczegółowo w artykule z 2024 r. [przypis 1]. Urzędy powiatowe w omawianym okresie wraz ze składem osobowym kadry kierowniczej przedstawione zostały w opracowaniu: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1, 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.

Spraw Wewnętrznych (MSW)¹⁹. Analogicznie zmiany nastąpiły w strukturach terenowych i WUBP nosił odtąd nazwę Wojewódzki Urząd do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego, a powiatowe urzędy PUd/sBP. Kolejna reorganizacja miała miejsce w listopadzie 1956 r., kiedy MSW przejęło kompetencje Kd/sBP i powołano Służbę Bezpieczeństwa, zakamuflowaną w strukturach Milicji Obywatelskiej.

Proces kształtowania się struktur WUBP i podległych mu urzędów powiatowych i miejskich wiązał się zarówno z płynącymi z centrali rozkazami personalnymi i organizacyjnymi, jak i rozbudową obsady personalnej. W początkowym okresie nie zwracano uwagi na wykształcenie i doświadczenie zawodowe, poza werbowanymi do wydziałów finansowego i gospodarczego. Akta personalne funkcjonariuszy wykazują, że podczas zatrudniania kierowano się przede wszystkim przeszłością komunistyczną i partyzancką, znajomościami z tego okresu i pochodzeniem społecznym, które było prawie w całości chłopskie i robotnicze.

Właściwa dokumentacja źródłowa z najwcześniejszego okresu działalności WUBP jest bardzo skąpa i niewiele wiadomo o jego początkowej strukturze²⁰. Wzorowana była na powstałych najwcześniej urzędach wojewódzkich BP w Lublinie i Rzeszowie, te zaś na centrali²¹. Pierwsze nazwiska przyjętych funkcjonariuszy do kieleckiego WUBP pojawiają się w rozkazach personalnych kierownika RBP z 1944 r. oraz nielicznych dokumentach wytworzonych przez Wojewódzką Radę Narodową w Rytwianach i Sandomierzu²². Duljasz funkcję kierownika (potem szefa) WUBP sprawował oficjalnie od 22 sierpnia 1944 r.²³ Wraz z nim do Rytwian przybył także Adam Domowski, który został pierwszym kierownikiem sekcji personalnej, zajmującej się rekrutacją i oceną funkcjonariuszy²⁴. Ważną rolę w organizacji WUBP odegrał także Mucha, przybyły tu w sierpniu (lub we wrześniu) 1944 r., wówczas pozostający oficjalnie w dyspozycji RBP²⁵. Wraz z kilkoma innymi funkcjonariuszami zajmował się organizowaniem działalności kontrwy-

19 Por. K. Szwaagrzyk, *Aparat bezpieczeństwa w Polsce 1944–1956* [w:] *Aparat bezpieczeństwa*, s. 19–25.

20 Por. AIPN, Ki 018/2; I. Kuliński, *Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność WUBP i KW MO w Kielcach w okresie lipiec 1944 r. – grudzień 1945 r.* Praca magisterska napisana pod kierunkiem płk. dr. Zenona Jakubowskiego w Zaocznym Studium Magisterskim Akademii Spraw Wewnętrznych, 1976; AIPN, Ki 018/3; A. Serwinowski, *Rola i wkład organów bezpieczeństwa publicznego i Milicji Obywatelskiej w walce o utrwalenie władzy ludowej w województwie kieleckim 1944–1948*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem doc. dr. Ryszarda Halaby, Instytut Nauk Społeczno-Politycznych, Akademia Spraw Wewnętrznych, 1979; M. Jończyk, *Struktura aparatu*, s. 94; R. Szczypta-Szczęch, *Struktura organizacyjna*, s. 20.

21 F. Musiał, *Ministerstwo terroru. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa 1944–1990*, Kraków 2024, s. 17–18; Z. Nawrocki, *Struktura aparatu bezpieczeństwa* [w:] *Aparat bezpieczeństwa*, t. 1, s. 26–27; A. Serwinowski, *Rola i wkład*, s. 67.

22 APK, WRN w Kielcach, sygn. 1; Postanowienie nr 1, 9 IX 1944, k. 1–2.

23 AIPN, 0990/1/1, Rozkaz personalny kierownika RBP S. Radkiewicza, nr 5, 22 VIII 1944, k. 15.

24 Adam (Abel) Domowski (1913–?), podpułkownik; kierownik Wydziału Personalnego WUBP w Kielcach od 22 IX 1944 r. do 9 VIII 1945 r.; AIPN, 0194/992, Akta osobowe Adama Domowskiego.

25 Por. R. Szczypta-Szczęch, *Struktura organizacyjna*, s. 212–213.

wiadu, co w latach 1944–1945 oznaczało nie tylko działania przeciwko aktywności wywiadowczej obcych służb, ale także walkę z podziemiem niepodległościowym i kontrolę partii politycznych. Proces powołania WUBP wiązał się też z równoległymi działaniami ukierunkowanymi na budowę struktur powiatowych. W pierwszej grupie funkcjonariuszy znalazł się także skierowany z Lublina Roman Parlicki²⁶. Objął stanowisko kierownika powstającego PUBP w Sandomierzu, jednego z pierwszych urzędów terenowych podległych WUBP. W strukturach wojewódzkich natomiast, poza kierownictwem i sekcją personalną, w pierwszych miesiącach funkcjonował Sekretariat oraz pierwsze Sekcje I, II, III i VII oraz gospodarcza. Najważniejsza była działalność kontrwywiadu, pozostającego w gestii Sekcji I i II²⁷.

Rozkazy personalne kierownika RBP nie odzwierciedlają składu osobowego WUBP w Kielcach w początkowym okresie. Duljasz, posiadając odpowiednie pełnomocnictwa RBP, werbował funkcjonariuszy w Rytwianach i Sandomierzu w sposób dość nieformalny. Nie wiadomo, ilu dokładnie zatrudniono latem i jesienią 1944 r., ale jak wynika z ustaleń Serwinowskiego mogło to być około 100 osób²⁸. Etat dla urzędów wojewódzkich ustalony na 308 osób podany został w rozkazie kierownika RBP nr 29 z 14 listopada 1944 r.²⁹ Taka liczba zatrudnionych w WUBP osiągnięta została dopiero w 1945 r. We wrześniu 1944 r. kolejne osoby przyjęte do WUBP, jak i powiatowych urzędów BP, ujęte są w rozkazach personalnych kierownika WUBP, poczynszy od września 1944 r.³⁰ Do końca 1944 r. Duljasz wydał ich 25, z czego aż 13 między 26 a 31 grudnia. Duża ilość wydanych wówczas rozkazów świadczyć może o naciskach ze strony resortu, by porządkować sprawy formalne. Kierownictwo RBP przygotowywało się bowiem do zmian, jakie nastąpiły 31 grudnia 1944 r. Po przekształceniu wówczas PKWN w Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej resort od 1 stycznia 1945 r. zyskał status ministerstwa – MBP³¹.

Struktura WUBP w Kielcach od lutego 1945 r. obejmowała Kierownictwo, Sekretariat, Wydziały: Finansowy, Gospodarczy, Personalny, Cenzurę oraz Sekcje I, II, IV, VII, VIII, które stopniowo były przekształcane w Wydziały. Według listy płac zatrudniano wówczas 144 osoby³². Do końca tego roku udało się przekroczyć wymaganą etatem liczbę funkcjonariuszy, w grudniu 1945 r. w samym

26 Roman Parlicki (1913–?), kierownik PUBP w Sandomierzu od 22 IX 1944 r. do 15 XII 1944 r., zwolniony w związku z aresztowaniem; AIPN, Ki 103/880, Akta osobowe Romana Parlickiego; A. Serwinowski, *Rola i wkład*, s. 65; S. Skwarek, *Na wysuniętych posterunkach*, s. 67; Serwinowski powtórzył za Skwarem błędnie nazwisko Parlickiego jako Parliński.

27 Por. Z. Nawrocki, *Struktura aparatu*, s. 28–30; R. Kuśnierz, *Początki*, s. 37; R. Szczypta-Szczęch, *Struktura organizacyjna*, s. 208.

28 A. Serwinowski, *Rola i wkład*, s. 71.

29 AIPN, 0090/1/1; Rozkaz organizacyjny kierownika RBP, nr 29, 14 XI 1944, k. 68.

30 AIPN, Ki 28/36, Rozkazy personalne Szefa WUBP w Kielcach za rok 1945; Nie zachował się rozkaz nr 1, rozkaz nr 2 pochodzi z 29 IX 1944, k. 383.

31 Por. *Zwyczajny resort. Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski i T. Łabuszewski, Warszawa 2005; K. Szwagrzyk, *Aparat bezpieczeństwa*, s. 24.

32 AIPN, Ki 27/154, Listy płac pracowników WUBP w Kielcach 1945 r.; Lista płac pracowników WUBP za miesiąc luty 1945, k. 248–256. Według Serwinowskiego stan osobowy WUBP pod

WUBP na liście płac było już ponad 500 osób, wraz ze służbą zdrowia, kierowcami, sprzątaczkami itd.³³ Rozbudowa szeregów WUBP według władz partyjnych była konieczna, gdyż na terenie województwa kieleckiego działały liczne oddziały podziemia niepodległościowego. Walka z „bandami” zajmowała czołowe miejsce wśród priorytetów bezpieki do 1948 r., w mniejszym natężeniu również do początków lat pięćdziesiątych³⁴.

Większość kadry WUBP i PUBP z okresu formowania się aparatu bezpieczeństwa na Kielecczyźnie miała związki z Komunistyczną Partią Polski (KPP), pobytem w ZSRS, w Wojsku Polskim (I i II Dywizji) oraz z Polską Partią Robotniczą (PPR) i oddziałami Gwardii Ludowej (GL), a następnie Armii Ludowej (AL). Wyróżnić też należy osobną grupę, jaką stanowili absolwenci specjalnych kursów w Kujbyszewie³⁵.

Komunistyczna przeszłość i związki z Moskwą

Mimo likwidacji KPP w 1938 r. i wymordowania w ZSRS wielu jej działaczy, partyjna przeszłość pozostałych okazała się być przydatna w nowych politycznych koncepcjach Stalina. Jego plan budowy władzy komunistycznej w Polsce opierał się m.in. na wiernych mu ciągle towarzyszach z dawnej KPP. Dotyczyło to zarówno tych, którzy po wybuchu wojny wyjechali do ZSRS, jak i działaczy z terenów okupowanego kraju, zasilających od 1942 r. komórki PPR i GL. Do KPP należało co najmniej 28 członków kadry kieleckiego WUBP, czyli szefów i ich zastępców, naczelników wydziałów WUBP oraz szefów i zastępców w PUBP. W ścisłym kierownictwie WUBP, stanowiącym do 1956 r. grupę czternastu osób, tylko dwóch nie miało komunistyczno-partyzanckiej przeszłości, mianowicie Lasak i Andrzejewski. Z pozostałych dwunastu osób kierownictwa WUBP sześciu należało do KPP: Duljasz, Kornecki, Sobczyński, Szczepanik, Pluta i Mucha. W przedwojennej Polsce wszyscy siedzieli w więzieniach za działalność komunistyczną. Poza Plutą, który okupację spędził w kraju, pięciu znalazło się we wrześniu 1939 r. w Związku Sowieckim.

Duljasz, etatowy działacz KPP z Radomia i Łodzi, pracował jako robotnik w ZSRS, następnie wstąpił do II Dywizji WP jesienią 1943 r.³⁶ W. Sobczyński, działacz KPP urodzony w Ostrowcu Świętokrzyskim, do ZSRS udał się ze starszym

koniec stycznia 1945 r. to około dwieście osób, a wraz z obsadą PUBP było to pięćset osób, A. Serwinowski, *Rola i wkład*, s. 72.

33 AIPN, Ki 27/154, Lista płacy uposażenia miesięcznego pracowników etatowych WUBP w Kielcach za miesiąc grudzień 1945 r., k. 1–50.

34 Zob. R. Kruszelnicki-Śmietanka, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie 1945–1948*, Kraków 2002.

35 Por. M. Korkuć, *Kujbyszewiacy – awangarda UB*, „Arcana”, nr 4/5, 2002, s. 74–95; S. Poleszak, *Pomoc sowiecka przy tworzeniu komunistycznego aparatu bezpieczeństwa w Polsce*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, t. 11, 2010, s. 81–101.

36 AIPN, 0194/1346, Odpis życiorysu ppłk. Hipolita Duljasza, k. 3, Ankieta specjalna, k. 13.

bratem, Bronisławem, doświadczonym przedwojennym komunistą³⁷. Podczas pobytu w ZSRS znalazł się on w wąskiej grupie osób obdarzonych zaufaniem Stalina bądź kogoś z tego grona. Świadczy o tym fakt, iż został członkiem utajnionego Centralnego Biura Komunistów Polskich³⁸. Młodszy z braci w 1942 r. rozpoczął współpracę z NKWD i przeszedł specjalne szkolenia polityczno-dywersyjne w tzw. szkole aleksandrowskiej w Smoleńsku oraz w Gorki³⁹. A. Kornecki, podobnie jak W. Sobczyński, od 1939 r. miał sowieckie obywatelstwo. Pochodził z terenów obecnego województwa mazowieckiego, z ruchem komunistycznym związał się już jako kilkunastoletni chłopak. Po wybuchu wojny wyjechał na wschód, wstąpił do komunistycznej partii WKPb (lub Komsomołu), jako żołnierz armii sowieckiej brał udział w walkach o Stalingrad, gdzie został ranny. Po rekonwalescencji w 1943 r. skierowano go do armii polskiej⁴⁰.

Żołnierzami armii sowieckiej byli także L. Kołarz i B. Mądrzejowski. Kołarz wychował się w Białej Cerkwi, która od 1922 r. była na terytorium sowieckiej Ukrainy. Miał polskie pochodzenie, ale przede wszystkim był sowieckim obywatelem i przekonany komunistą. Zmobilizowany najpierw do Armii Czerwonej, następnie wstąpił do I Dywizji WP. Od 1944 r. pełnił funkcje kierownicze w resorcie, w Kielcach na stanowisku szefa urzędował od 1947 r.⁴¹ Pełniący funkcję zastępcy szefa w Kielcach Mądrzejowski w 1939 r. mieszkał na terenach włączonych do ZSRS. Został powołany do armii sowieckiej, a w 1943 r. wstąpił do I Dywizji WP. Do Kielc trafił w 1950 r. jako doświadczony funkcjonariusz, pełniący wcześniej kierownicze funkcje w Katowicach i Bydgoszczy⁴².

Ważną rolę w początkach kieleckiej bezpieki odgrywali także dwaj inni zastępcy szefa, J. Mucha i W. Szczepanik. Mucha, pochodzący z Ostrowca Świętokrzyskiego, po wybuchu wojny także wyjechał do ZSRS. Został zmobilizowany do II Dywizji WP, a następnie wiosną 1944 r. odbył w Moskwie trzymiesięczne przeszkolenie dla oficerów polityczno-wychowawczych. We wrześniu 1944 r. skierowany do dyspozycji dyrektora kontrwywiadu RBP, pod koniec tego roku został kierownikiem Sekcji 2 WUBP w Sandomierzu⁴³. Szczepanik, będąc członkiem Komunistycznej Partii Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy, szkolenie polityczne w Moskwie odbył już w latach trzydziestych XX w.⁴⁴ W czasie wojny przebywał na terytorium

37 Bronisław Spychaj (1902–1945), działacz KPRP i KPP, członek Centralnego Biura Komunistów Polskich w ZSRS; zob. M. Szumiło, *Moskiewskie korzenie komunistycznej elity władzy w Polsce*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 21, 2017, s. 63–87; A. Słomkowska, *Działalność propagandowo-prasowa KPP i PPR w Ostrowcu Świętokrzyskim*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 10, z. 4, 1971, s. 467–484; Bronisław Spychaj, „Głos Ludu”, nr 278, 27 IX 1947, s. 3.

38 A. Sobór-Świdarska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009, s. 102 i nast.; R. Spałek, *Na licencji*, s. 45.

39 AIPN, 0193/7009, t. 1, Życiorys, 28 XII 1944, k. 11–12; S. Poleszak, *Sowiecka pomoc*, s. 82.

40 AIPN, 0193/6975, Życiorys, k. 13, Ankieta specjalna, k. 19.

41 AIPN, 0329/37/2, Życiorys, 18 VIII 1944 r., k. 5, Ankieta specjalna, 10 IX 1948, k. 17.

42 AIPN, By 0122/3089, Przebieg służby, k. 86.

43 AIPN, 0194/2914.

44 AIPN, 2545/883, Ankieta specjalna, k. 19.

ZSRS. W sierpniu 1944 r. został powołany do kontrwywiadu RBP, następnie otrzymał nominację na stanowisko kierownika Wydziału II Departamentu I MBP⁴⁵. Do Kielc skierowany został we wrześniu 1945 r., został wówczas p.o. szefa WUBP⁴⁶. Przedwojennym działaczem komunistycznym był także J. Pluta, z KPP związany od 1930 r. Za działalność polityczną w 1936 r. trafił na rok do więzienia w Łęczycy. Podczas wojny w latach 1939–1940 przebywał we Lwowie, potem wrócił na tereny Generalnego Gubernatorstwa i czasowo zamieszkał we wsi Zamość, w powiecie Brzezin. Tam w 1944 r. wstąpił do PPR i AL.

Przedwojenna działalność J. Tataja, pochodzącego z Warszawy, pozostaje dużą niewiadomą. W jego dokumentach znalazły się wprawdzie deklaracje o przynależności do KPP i prześladowaniach z tego powodu, ale jest możliwe, iż przynajmniej częściowo konfabulował. Twierdził m.in. że za działalność w KPP był prześladowany w wojsku, siedział w więzieniu, uciekał do Czechosłowacji, a nawet brał udział w zamachu na ministra Bronisława Pierackiego⁴⁷. We wrześniu 1939 r. jakoby walczył w obronie Warszawy i odniósł rany. Podczas okupacji niemieckiej pracował natomiast jako przymusowy robotnik w Rzeszy. Kiedy, pełniąc funkcję kierowniczą w MBP, został w 1949 r. aresztowany, jego życiorys i inne dokumenty poddano dokładnej analizie. Dochodzenie wykazało, że był dezerterskim, który na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych ukrywał się w Warszawie pod fałszywym nazwiskiem⁴⁸. Wówczas miał nawiązać jakieś kontakty ze studentami należącymi do komunistycznej młodzieżówki. Został złapany, a następnie odstawiony do jednostki, by odbyć zaległą służbę. Tam wiosną 1936 r. próbował się zastrzelić (bądź zranić). Bliznę postrzałową miał potem tłumaczyć jako ślad po ranie po kuli niemieckiej z 1939 r.⁴⁹ Po powrocie z robót w byłej Rzeszy przyjechał do Warszawy i zgłosił się latem 1945 r. do KC PPR. Ktoś uwierzył jego barwnym opowieściom o rzekomej komunistycznej przeszłości i został skierowany do RBP⁵⁰. Zatrudniono go od razu w centrali na stanowisku kierownika Sekcji A Samodzielnego Wydziału II RBP. Szefem kieleckiego WUBP został w lipcu 1946 r.⁵¹ Z Kielc przeniesiono go do Lublina, a w 1947 r. objął funkcję dyrektora Departamentu III MBP. Inicjował i brał udział w licznych akcjach przeciwko żołnierzom podziemia poakowskiego⁵².

45 AIPN, 2545/883, Przebieg służby, k. 36; AIPN, IPN Ki 104/1, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach [1945] 1983–1990, Karta ewidencyjna nr 838.

46 AIPN, 2545/883, Ankieta specjalna, k. 20.

47 AIPN, 0193/7013, Od dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy do ministra Bezpieczeństwa Publicznego, 12 V 1951, k. 3.

48 Tamże, Raport w sprawie ppłk. Tataja Jana do ministra Bezpieczeństwa Publicznego, 27 I 1950, k. 21.

49 Tamże, AIPN, Od dyrektora Biura, j. w., k. 5.

50 Tamże, Przebieg służby, ndt., k. 58.

51 Por. m.in.: *Wokół pogromu kieleckiego*, t. 2, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008; J. Tokarska-Bakir, *Pod klątwą. Społeczny portret pogromu kieleckiego*, t. 1, Warszawa 2018.

52 Por.: W. Frazik, *Operacja Cezary – zarys problematyki*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, nr 25, 2006; P. Lipiński, *Kroków siedem do końca. Ubecka operacja, która zniszczyła podziemie*, Warszawa 2020.

Spośród grupy byłych członków KPP warto wymienić Alberta Grynbauma, urodzonego w żydowskiej rodzinie w Chmielniku, funkcjonariusza MUBP w Skarżysku-Kamiennej oraz zastępcy i p.o. szefa PUBP w Kielcach⁵³. Z jego przeszłością droga do kariery w szeregach bezpieki była otwarta. Przed wojną członek Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej i KPP, w 1937 r. wyjechał do Hiszpanii, gdzie walczył w oddziale XIII Brygady im. J. Dąbrowskiego. Należał także do Komunistycznej Partii Hiszpanii. Już po wybuchu wojny znalazł się w Belgii, gdzie walczył w oddziałach ruchu oporu jako członek Komunistycznej Partii Belgii. W 1944 r. został aresztowany przez Niemców i wywieziony do obozu KL Auschwitz. Przeżył i wrócił na Kielecczynę, funkcjonariuszem bezpieki został w lutym 1945 r. Ceniony przez szefa WUBP, W. Sobczyńskiego, za spryt i odwagę w zwalczaniu oporu wobec władzy komunistycznej, został zabity przez żołnierzy podziemia niepodległościowego. Stało się to podczas podróży służbowej w sierpniu 1946 r., prawdopodobnie w Białobrzegach⁵⁴.

Wśród funkcjonariuszy kadry kierowniczej WUBP wywodzących się z KPP, którzy doszli do znaczących stanowisk, byli także Marian Dębski⁵⁵ i Ignacy Jakubowski⁵⁶. M. Dębski w latach 1949–1950 był kierownikiem Wydziału Personalnego WUBP w Kielcach. Trafił tu z Łodzi z równorzędnego stanowiska. Jesienią 1948 r. wraz z innym funkcjonariuszem, będąc pod wpływem alkoholu, pobili i rozbroili strażnika pocztowego. Sprawa najwidoczniej stała się zbyt głośna, więc M. Dębski został ukarany 21-dniowym aresztem i przeniesieniem do Kielc⁵⁷. Nieustannie pisał raporty do ministerstwa, prosząc o możliwość powrotu do Łodzi. Ostatecznie w 1951 r. został zastępcą i naczelnikiem Wydziału Personalnego Departamentu Więziennictwa MBP. Jednak wskutek konfliktu służbowego z H. Duljaszem, który wówczas był dyrektorem Departamentu Więziennictwa MBP,

53 Albert Grynbaum [Grinbaum] (1918–1946), nieformalnie zastępca kierownika PUBP w Skarżysku od 8 III 1945 r.; według *Przebiegu służby* od 1 I 1946 r. zastępca kierownika PUBP Kielcach; AIPN, Ki 103/2000, Akta osobowe Alberta Grinbauma [dalej: AIPN, Ki 103/2000]; AIPN, IPN Ki 27/166, t. 2, *Listy plac* pracowników i funkcjonariuszy PUBP i MUBP w Kielcach za okres styczeń – grudzień 1946 r.; Lista płacy PUBP w Kielcach za miesiąc styczeń 1946 r., k. 6.

54 AIPN, Ki 103/2000, Charakterystyka, brak daty, k. 41.

55 Marian Dębski (1908–?); podpułkownik, naczelnik Wydziału Personalnego WUBP w Kielcach od 10 III 1949 r. do 20 IX 1950 r.; AIPN, 0194/1973, Akta osobowe Mariana Dębskiego [dalej: AIPN, 0194/1973].

56 Ignacy Jakubowski (1907–?); major, naczelnik Wydziału Więziennictwa WUBP w Kielcach od 1 IX 1954 r. do 31 VII 1955 r.; od 1955 r. pracował w więziennictwie poza BP, przeniesiony na stanowisko naczelnika Centralnego Więzienia w Kielcach od 1 VIII 1955 r.; zastępca naczelnika CW w Kielcach od 1 VIII 1957 r.; AIPN, 2174/1557 Akta personalne żołnierza Ignacego Jakubowskiego; AIPN, 2545/313, Akta personalne funkcjonariusza Służby Więziennej, Ignacego Jakubowskiego; K. Bedyński, *Naczelnicy w Rawiczu i we Wronkach 1945–1956*, „Archiwum Kryminologii”, t. 31, 2009, s. 345–387.

57 AIPN, 0194/1973, Wniosek personalny kierownika Sekcji I Wydziału II WUBP w Łodzi, 23 II 1948, k. 116.

został zwolniony z resortu w 1955 r.⁵⁸ Rychło uznano to za krzywdzące i przyjęty został do MSW ponownie już w 1956 r. Służbę zakończył w 1966 r. jako zastępca naczelnika Wydziału I Informacji i Ewidencji Zarządu Kontroli Ruchu Granicznego MSW⁵⁹.

Pochodzący z okolic Ostrowca Świętokrzyskiego I. Jakubowski, przedwojenny komunista, w 1939 r. uciekł do Lwowa, gdzie został funkcjonariuszem w więzieniu NKWD, następnie znalazł się na terenie Republiki Uzbekistanu⁶⁰. Wstąpił w 1943 r. do I Dywizji WP i w wojsku służył do końca 1946 r. Do MBP skierowany został w 1947 r. i odtąd pełnił kierownicze funkcje w resortowym więziennictwie. W latach 1949–1951 był naczelnikiem Centralnego Więzienia MBP we Wronkach, okrytego ponurą sławą miejsca brutalnych represji wobec więźniów politycznych. Jako naczelnik wykazywał się wyjątkową brutalnością i bestialstwem wobec osadzonych⁶¹. Stamtąd został przeniesiony do Bydgoszczy, a następnie w okresie od 1 września 1954 r. do 31 lipca 1955 r. był naczelnikiem Wydziału Więziennictwa WUBP w Kielcach. Po zmianach organizacyjnych w resorcie przeniesiony został na stanowisko naczelnika Centralnego Więzienia w Kielcach, poza struktury bezpieczeństwa. Na emeryturę zwolniony został w 1960 r.⁶²

I. Jakubowski i W. Sobczyński byli agentami sowieckiego wywiadu. Obaj nie kryli swoich związków z NKWD, podobnie jak pochodzący z Kresów Władysław Dziadosz⁶³. Służbę zaczął w sierpniu 1944 r. jako funkcjonariusz WUBP w Lublinie, następnie został kierownikiem Grupy Operacyjnej na miasto Częstochowa⁶⁴. Słabo oceniany z powodu skłonności do alkoholu i awanturnictwa, przeniesiony z Kielc do województwa rzeszowskiego pełnił niższe funkcje kierownicze. Po kolejnej awanturze w 1949 r. postrzelił swoją partnerkę i popełnił samobójstwo⁶⁵. Eugeniusz Mączak, narodowości ukraińskiej, ps. „Woronow”, zwerbowany przez NKWD, był żołnierzem armii sowieckiej i I Dywizji WP. Uczestniczył w bitwie pod Lenino, a w 1944 r. ukończył kurs specjalny dla kadr bezpieczeństwa w Kujbyszewie⁶⁶. Od sierpnia

58 Tamże, Wniosek o powtórne przyjęcie do pracy w organach BP mjr. Dębskiego Mariana, 17 XII 1955, k. 149.

59 AIPN, 0194/1973, Przebieg służby, k. 80; AIPN, 2460/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, Kartoteka funkcjonariuszy, k. 24.

60 AIPN, 2545/313, Ankieta specjalna, 1950, 5 VI 1950, k. 4–17.

61 K. Bedyński, *Naczelnicy*, s. 381–384.

62 AIPN, 2174/1557, Przebieg służby wojskowej i pracy cywilnej, k. 34.

63 Władysław Dziadosz (1918–1949); kapitan, absolwent kursu w Kujbyszewie, kierownik Sekcji 2 Wydziału I WUBP w Kielcach – od 10 IV 1945 r.; kierownik Sekcji 4 Wydziału I WUBP w Kielcach – od 13 II 1946 r.; kierownik Sekcji 3 Wydziału III WUBP w Kielcach – od 18 IV 1946 r.; kierownik MUBP w Skarżysku Kamiennej bez oficjalnej nominacji od stycznia do kwietnia 1945 r. AIPN, Rz 0045/1115, Akta osobowe Władysława Dziadosza.

64 AIPN, Rz 0045/1115, Ankieta specjalna, 30 XII 1948, k. 20–34.

65 Tamże, k. 34.

66 Eugeniusz Mączak [Monczak] (1918–1996); podpułkownik MO; naczelnik Wydziału „A” WUBP w Kielcach – od 1 XII 1951 r.; naczelnik Wydziału „B” WUd/sBP w Kielcach – od 1 IV 1955 r.; naczelnik Wydziału „B” SB KW MO w Kielcach – od 28 XI 1956 r.; AIPN, Ki 103/4120 Akta osobowe Eugeniusza Mączaka.

tego roku zatrudniony w RBP i MBP, do Kielc przybył w 1951 r. i objął stanowisko naczelnika Wydziału „A” WUBP, następnie Wydziału „B” WUd/sBP w Kielcach. Po reorganizacji resortu od 1956 r. był do emerytury w 1969 r. naczelnikiem Wydziału „B” SB KW MO w Kielcach⁶⁷.

Nie ustalono natomiast charakteru powiązań agenturalnych W. Szczepanika z Moskwą, ale zasadnym wydaje się przyjąć, iż takie relacje istniały. Wskazuje na to cały jego życiorys. Należy też zauważyć, że podane przez niego informacje w aktach są bardzo skąpe. Nic nie wiadomo o jego tajnych zadaniach, które wykonywał w okupowanej Polsce. Wspomniał jedynie, że w 1943 r. przerzucony został do Warszawy, a w 1944 r. na Lubelszczyznę. Lakoniczność i ostrożność w wypełnianiu dokumentów czy bezpośrednie skierowanie do kontrwywiadu powstającego RBP również mogą potwierdzać to przypuszczenie⁶⁸.

O krótkiej współpracy z wywiadem sowieckim wspominał w swoim życiorysie Bonifacy Jedynak, zastępca kierownika PUBP w Końskich, późniejszy generał brygady MO⁶⁹. Według jego relacji doszło do niej we wczesnym okresie okupacji niemieckiej, przed rozpoczęciem inwazji na ZSRS. Potem jednak prawdopodobnie nie była kontynuowana.

Wszyscy członkowie ścisłej kadry kierowniczej WUBP, niezależnie od wcześniejszej działalności politycznej, byli członkami PPR, a następnie (poza L. Kołarzem) PZPR⁷⁰. W różnym czasie wstępowali w jej szeregi, niektórzy już na samym początku jej formowania. Wielu było organizatorami komórek PPR na swoim terenie, jak np. Cz. Borecki⁷¹. Im wcześniej zostali jej działaczami, tym ścieżka kariery w resorcie stawała się łatwiejsza, przychylniej rozpatrywano też ich awanse. Podobnie bywało w kwestii anulowania przewinień i zaniedbań. Zaangażowanie polityczne i wsparcie czynników partyjnych miały kluczowe znaczenie dla utrzymania stanowiska, nawet przy nieprzychylnych opiniach zwierzchników. Resort był zawsze podporządkowany tylko i wyłącznie interesom partii⁷².

67 AIPN, Ki 103/4120, Przebieg służby, b.d., k. 65–70.

68 AIPN, 2545/883; Życiorys, 28 sierpnia, [brak daty rocznej], k. 18.

69 Bonifacy Jedynak (1920–2013); generał brygady MO; m.in. zastępca kierownika PUBP w Końskich od 1 II 1946 r. do 6 IX 1947 r.; dyrektor Departamentu Kadr MSW od 1 III 1973 r., następnie dyrektor generalny w MSW od 17 III 1981 r., szef Służby Kadr i Doskonalenia Zawodowego MSW od 25 XI 1981 r. do 5 VII 1985 r.; AIPN, 0242/755, AIPN, 0242/583, Akta osobowe Bonifacego Jedynaka [dalej: AIPN, 0242/755 lub AIPN, 0242/583]; *Twarze wrocławskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa we Wrocławiu. Informator personalny*, red. T. Balbus, P. Piotrowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2006; AIPN, 0242/583, Życiorys, 10 I 1950, k. 27.

70 L. Kołarz był obywatelem sowieckim i w związku z tym nie wstąpił do PZPR, choć wcześniej był w PPR.

71 R. Witak, *Borecki*, s. 127

72 Por. R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007.

Kujbyszewiacy w strukturach aparatu bezpieczeństwa województwa kieleckiego

Kujbyszewiacy, czyli absolwenci kursów specjalnych dla przyszłych struktur aparatu bezpieczeństwa w Polsce, stanowili osobną grupę związaną z Moskwą⁷³. Obok innych szkoleń prowadzonych przez NKWD, dla przyszłych funkcjonariuszy bezpieki w 1944 r. z rozkazu Stalina zorganizowano dwa kursy w Kujbyszewie. Wysłano tam wyselekcjonowanych, czyli pewnych politycznie żołnierzy z Armii Czerwonej bądź armii polskiej, głównie I Dywizji WP. Mimo pewnej aury elitarności, jaka roztaczała się wokół ich absolwentów w resorcie, w rzeczywistości wielu z nich nie zrobiło większej kariery w komunistycznym systemie represji. Z pochodzenia Ukraińcy, Białorusini i Polacy urodzeni na Kresach lub terenach ZSRS, słabo czytali i pisali po polsku. Wiele nie posiadało elementarnej wykształcenia ani odpowiednich cech osobowych do pełnienia istotnych funkcji w bezpieczeństwie. W kadrze kierowniczej WUBP w Kielcach i urzędach terenowych w sumie było dwunastu kujbyszewiaków: Tomasz Bykowski, Benedykt Duksztulski, Władysław Dziadosz, Romuald Głowacki, Wiktor Głuski, Longin Kołarz, Henryk Konopko, Bolesław Martiuk (Marczak), Bronisław Mądrzejowski, Jan Ragiel, Marcelei Srokowski i Eugeniusz Mączak⁷⁴.

Do organizowania struktur kieleckich urzędów BP w styczniu 1945 r. skierowani zostali sześciu: Bykowski, Duksztulski, Dziadosz, Głowacki, Srokowski, Konopko, a w maju tego roku natomiast przybył tu jeszcze Głuski. Pozostali różne funkcje sprawowali w okresie późniejszym. Z pierwszej grupy, poza Głowackim, żaden nie przetrwał w strukturach bezpieki dłużej niż do 1956 r. Bykowski, organizator PUBP we Włoszczowie, potem naczelnik Wydziału III WUBP w Kielcach, za brutalne znęcanie się nad młodocianymi więźniami, został zwolniony dyscyplinarnie i aresztowany w 1951 r.⁷⁵ Duksztulskiego zwolniono w 1950 r., m.in. za pobicie współpracownika, podejrzane kontakty i skłonność do alkoholu i awantur⁷⁶. Konopko, kierownik GO na miasto Radom i MUBP w Radomiu, potem funkcjonariusz MBP, po serii kar dyscyplinarnych został przeniesiony w 1947 r. do MO

73 M. Korkuć, *Kujbyszewiacy*, s. 75; S. Poleszak, *Pomoc sowiecka*, s. 86.

74 AIPN, Ki 103/1457, Akta osobowe Tomasza Bykowskiego; AIPN, Sz 0019/503, Akta osobowe Benedykta Duksztulskiego; AIPN, Rz 0045/1115, Akta osobowe Władysława Dziadosza; AIPN, Ki 01/451, Akta osobowe Wiktora Głuskiego; AIPN, 01737/126, Akta osobowe Romualda Głowackiego; AIPN, 01250/2, Akta osobowe Henryka Konopki; AIPN, 0193/5270, Akta osobowe Bolesława Marcza; AIPN, Ki 103/4098, Akta osobowe Jana Ragla; AIPN, 0218/1206/t.1, Akta osobowe Marcelego Srokowskiego; AIPN, Ki 103/4120, Akta osobowe Eugeniusza Mączaka.

75 AIPN, Ki 103/1457, Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 30 I 1952, Wojskowy Sąd Rejonowy w Kielcach, k. 109, 113; Sprawa T. Bykowskiego także w: IPN, Ki 013/1677, t. 1 i 2, Akta śledztwa w sprawie stosowania niedozwolonych metod podczas przesłuchań zatrzymanych podejrzanych o przynależność do nielegalnej organizacji „Młoda Gwardia” prowadzonego przeciwko: Jan Krawczyk, imię ojca: Jan, ur. 03-01-1924 r. i innym, tj. podejrzany o popełnienie przestępstwa z art. 140 § 1 KKWP, 1947–1951.

76 Benedykt Duksztulski (1916–1971); kapitan, m.in. kierownik Wydziału K.W. WUBP w Kielcach; od 12 I 1945 r. zastępca naczelnika Wydziału II WUBP w Szczecinie.

i ostatecznie zwolniony w 1951 r.⁷⁷ Kołarz, zarozumiały i apodyktyczny, był nielubiany przez podwładnych i kolegów. Nie mogąc mentalnie odnaleźć się w Polsce, poprosił o możliwość powrotu do Związku Sowieckiego, na co otrzymał zgodę w 1954 r. Głowacki, m.in. naczelnik Wydziału IV WUBP w Kielcach, spełnił oczekiwania resortu, za co w 1950 r. awansował do MBP. Dosłużył się stopnia pułkownika MO i był funkcjonariuszem kadry kierowniczej MSW do 1971 r. Najdłużej w resorcie pozostał Martiuk (Marczak). W Kielcach pełnił funkcję naczelnika Wydziału I WUBP w latach 1947–1949, potem przeniesiony został do MBP, na emeryturę zwolniony został w 1975 r.

Członkowie GL/AL w strukturach aparatu bezpieczeństwa województwa kieleckiego

Wspomniani wcześniej funkcjonariusze, którzy przebywali w ZSRR, w 1944 r. zostali przerzuceni na ziemie polskie, na których toczyła się wciąż wojna. W szeregach GL/AL znaleźli się wspomniani szefowie WUBP – Duljasz, Sobczyński i Kornecki. Był to kolejny ważny epizod w ich życiorysach, gwarantujący udział w sprawowaniu ważnych stanowisk w komunistycznej Polsce. Kołarz, Tataj, Szczepanik, Mucha i Mądrzejowski nie brali udziału w działaniach GL/AL. Natomiast wprost z ich struktur do MBP trafili: Pluta, Borecki, Wałach i Szwagierczak.

Pluta „Borsuk”, wstąpiwszy do PPR, otrzymał zadanie objęcia funkcji oficera propagandowego w oddziale zapasowym AL. Bezpośrednio w walkach udziału nie brał, natomiast w 1944 r. został komendantem rejonu ds. polityczno-wychowawczych w III Brygadzie AL im J. Bema. Do służby w resorcie bezpieczeństwa został skierowany w 1945 r. przez Łódzki Komitet Okręgowy. Jako zaufany człowiek partii szybko awansował. Do Kielc trafił w lipcu 1947 r. i zastąpił Kołarza⁷⁸. W latach 1950–1954 przeniesiony do Departamentu III MBP. Mimo że dostrzegano jego polityczne zaangażowanie czy próbę podjęcia studiów wyższych, cieszył się nie najlepszą opinią, zwłaszcza gdy trafił do centrali. Dlatego w lutym 1954 r. został odesłany na emeryturę⁷⁹.

Borecki „Brzoza”, urodził się na wsi w powiecie opatowskim, ale wychował się Starachowicach. W czasie wojny przeniósł się do Ostrowca, gdzie w 1942 r. wstąpił do PPR i GL. Rzutki, energiczny i bezwzględny został dowódcą oddziału GL, który przyjął imię gen. Mariana Langiewicza. Pełnił następnie stanowisko szefa bezpieczeństwa Radomsko-Kieleckiego Obwodu AL oraz szefa sztabu Okręgu Radomskiego AL. Oddziały AL na tym terenie brały udział w walkach nie tylko z Niemcami, ale także w zwalczaniu zbrojnej konspiracji antysowieckiej. Oddział „Brzozy” zasłużył się niewątpliwie w tym ostatnim procederze, jak i zwykłych

77 Henryk Konopko (1922–?); kapitan, m.in. naczelnik Wydziału I WUBP w Warszawie od 28 XII 1945 r., zastępca kierownika Sekcji 2, Wydziału II Departamentu I MB od 17 VII 1947 r., przeniesiony do MO od 24 X 1947 r.

78 AIPN, 0193/7017, Ankieta specjalna, 10 II 1945, k. 16–27, Przebieg służby, k. 74–76.

79 Tamże, Charakterystyka służbowa, 16 IV 1954, k. 103.

bandyckich napadach i mordach⁸⁰. W styczniu 1945 r. „Brzoza” został funkcjonariuszem bezpieki i kierownikiem MUBP w Kielcach. Trzy lata później był zastępcą szefa WUBP w Kielcach, następnie w okresie 1950–1951 p.o. szefa tego urzędu. Potem pełnił kierownicze funkcje w Łodzi i Zielonej Górze oraz w MBP. Po krótkotrwałym okresie zwolnienia z resortu w latach 1956–1957, przyjęty z powrotem, kontynuował karierę w MSW do 1971 r.

Wałach „Zdzych”, pochodził z powiatu chrzanowskiego w Małopolsce⁸¹. Podczas wojny od 1942 r. współorganizował PPR, GL i AL na terenie powiatu chrzanowskiego, Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Następnie został dowódcą oddziału partyzanckiego AL im. Jarosława Dąbrowskiego, szefem sztabu Obwodu AL Śląsk i dowódcą okręgu AL Chrzanów. Był kierownikiem powiatowych urzędów BP w Chrzanowie, Limanowej i Nowym Sączu. Zasłynął jako nieprzejednany wróg podziemia poakowskiego, tropiąc wytrwale ich oddziały i dowódców. W dowód uznania przeniesiony został do WUBP w Krakowie, do Kielc trafił w 1953 r. Następnie wrócił do WUBP w Krakowie, gdzie od 1959 r. był II zastępcą komendanta wojewódzkiego SB KW MO w Krakowie, a w 1969 r. awansował tamże na I zastępcę. Na emeryturę przeszedł w 1976 r.⁸²

Szwagierczak „Dębowy”, urodzony w Ostrowcu Świętokrzyskim, do resortu trafił wprost z oddziału I Brygady AL im. Ziemi Kieleckiej. Jako swojego dowódcę wskazywał Mieczysława Moczara, późniejszego ministra MSW⁸³. W początkach formowania struktur aparatu bezpieczeństwa Szwagierczak wszedł w skład Grupy Operacyjnej na teren województwa pomorskiego. Od maja 1945 r. był oficerem śledczym WUBP w Bydgoszczy, również niezwykle zaciekle w tropieniu żołnierzy podziemia niepodległościowego. Przeniesiony do Kielc w 1955 r. został zastępcą szefa WUD/sBP. Pozostał tu do listopada 1956 r., po czym trafił do Poznania. Tam pełnił stanowisko naczelnika wydziału II SB KW MO, a następnie do emerytury funkcję naczelnika Wydziału Paszportów i Dowodów Osobistych SB/Wydziału Paszportów SB KW MO⁸⁴.

Innym dowódcą oddziału GL/AL był Stefan Szymański „Osa”, „Góral”⁸⁵. Wstąpił do oddziału, dowodzonego przez Boreckiego, ale w 1944 r. był już dowódcą własnego, działającego pod imieniem Bartosza Głowackiego. Po powstaniu 1 Brygady AL im. Ziemi Kieleckiej został w niej dowódcą 2 batalionu. W kwietniu

80 P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy (1941–1944)*, Warszawa 2006, s. 290, 344–345.

81 R. Szczęch, *Komendanci wojewódzcy*, s. 187–195.

82 Tamże, s. 195.

83 Mieczysław Moczar, właśc. Demko vel Diomko (1913–1986); m.in. minister MSW (1964–1968), członek Rady Państwa (1969–1976); T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 398; R. Terlecki, *Miecz i tarcza*, s. 12.

84 AIPN, Po 084/3362, Ankieta specjalna, k. 12–17, Przebieg służby (pracy), k. 75–80; jeśli faktycznie sprawował taką funkcję, to nieoficjalnie.

85 Stefan Szymański „Góral” (1919–1999); generał brygady MO; m.in. kierownik Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Kielcach od 1 V 1945 r., od 1948 r. służba w WP; P. Gontarczyk, *Szymański Stefan* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 50, Warszawa – Kraków, 2015, s. 205–207.

1944 r. jego oddział dokonał zabójstwa kilku żołnierzy z oddziału AK Eugeniusza Kaszyńskiego „Nurta”⁸⁶. Takie „zasługi”, jak również udział w starciu z oddziałami niemieckimi pod Gruszką, którą propaganda powojenna wykreowała na wielką bitwę, stały się rekomendacją do władzy i stanowisk. Szymański do WUBP z siedzibą w Sandomierzu został przyjęty 9 listopada 1944 r. na stanowisko referenta Wydziału Więzień i Obozów. Wypełniając w drugiej połowie lat czterdziestych resortową ankietę, twierdził, że w Sandomierzu sprawował funkcję zastępcy szefa WUBP⁸⁷. Następnie powołany został na stanowisko kierownika Sekcji 2 i 7 WUBP w Kielcach, od 22 sierpnia 1945 r. – kierownika Wydziału do Walki z Bandytyzmem. W lutym 1946 r. objął funkcję zastępcy naczelnika Wydziału III WUBP w Kielcach. Latem 1946 r. został przeniesiony z Kielc do Gdańska, a potem Malborka, gdzie krótko był szefem PUBP. Od 1948 r. kontynuował karierę w wojsku, dosłużywszy się stopnia generała brygady. Podobnie jak Borecki, wykreowany na wielkiego bohatera walk partyzanckich przez propagandę PRL, wybielał swoją przeszłość z tego okresu, choćby we własnych wspomnieniach, wydanych już po jego śmierci⁸⁸.

Trudno stwierdzić, ilu członków AL w sumie znalazło po wojnie zatrudnienie w aparacie bezpieczeństwa. Do tej pory ustalono nazwiska 78 takich osób w z kierownictwa WUBP i jego terenowych jednostek. Z polecenia „Brzozy” i „Górała” trafiło do WUBP i PUBP co najmniej 12. Ich protegowanym był np. pochodzący z Ostrowca Świętokrzyskiego Henryk Machula „Wytrych”, członek GL/AL, także z I Brygady AL im. Ziemi Kieleckiej⁸⁹. Z terenowych struktur resortu, gdzie był jednym z szefów PUBP, „zasłużonym” w ściganiu żołnierzy podziemia poakowskiego, w 1952 r. trafił do MBP. Zwolniony został w 1985 r.⁹⁰ Z kolei Antoni Machnicki „Wojtek”, również z Ostrowca Świętokrzyskiego, zaczynał jako kierownik Sekcji 2 PUBP w Ostrowcu Świętokrzyskim⁹¹. Także piął się w górę i od 1953 r. sprawował niższe funkcje kierownicze w MBP. Służbę zakończył w stopniu pułkownika na stanowisku starszego inspektora Departamentu I MSW w 1977 r. Kolejny ostrow-

86 P. Gontarczyk, *Polska partia*, s. 346.

87 AIPN, 0193/5499, Akta personalne żołnierza Stefana Szymańskiego, Ankieta, b.d., k. 46.

88 S. Szymański „Górał”, *Nad rzeką Kamienną. Ziemia Kielecka w latach okupacji 1939–1945. Wspomnienia dowódcy oddziału GL i AL*, Warszawa 2013.

89 Henryk Machula (1926–?), pułkownik MO, m.in. szef PUBP w Starachowicach od 1 XI 1951 r. do 1 IX 1952 r., szef PUBP w Busku Zdroju od 1 V 1949 r. do 1 IX 1952 r., I sekretarz Ambasady PRL w Moskwie; AIPN, 0604/ 893, Akta osobowe Henryka Machuli; Ks. G. Słodkowski, *Działania aparatu bezpieczeństwa Publicznego wobec kościoła rzymskokatolickiego w latach 1945–1956 (Utworzenie i struktura urzędu, funkcjonariusze, agentura)*, „Studia Sandomierskie”, nr 23, 2016, s.73–100; M. Jończyk, *Siedziby i działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Busku Zdroju*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/114669,Siedziby-i-dzialalnosc-Powiatowego-Urzedu-Bezpieczenstwa-Publicznego-w-Busku-Zdr.html> (dostęp: 25 IX 2025 r.).

90 AIPN, 0604/ 893, Przebieg służby, k. 87–92.

91 Antoni Machnicki „Wojtek”, (1920–?), pułkownik MO, m.in. p.o. szefa PUBP w Kozienicach od 15 VIII 1946 r. do 1 X 1947 r., zastępca naczelnika Wydziału V WUBP w Kielcach od 1 XII 1947 r. do 1 V 1950 r., w latach 1957–1973 w czynnej służbie wojskowej; AIPN, 003175/257, Akta osobowe Antoniego Machnickiego.

czanin z oddziału „Górala”, Edmund Kwasek „Łoś”, bezwzględny i okrutny oficer śledczy WUBP, był m.in. naczelnikiem Wydziału Śledczego w Kielcach⁹², Szybko zauważony, na polecenie kierownictwa MBP w 1948 r. przeniesiony został do specjalnej grupy śledczej, działającej w tajnym areszcie „Spacer” w Miedzeszynie⁹³. Jako jeden z nielicznych funkcjonariuszy BP był sądzony po 1989 r. za zbrodnie komunistyczne i skazany na więzienie⁹⁴.

Wielu członków kadry kierowniczej kończyło karierę w bezpieczeństwie, otrzymawszy nominacje na wysokie stopnie wojskowe. Tylko nieliczni, najczęściej szybko zwolnieni, nie posiadali szlifów oficerskich. Spośród około 230 osób, stanowiących kadrę WUBP i PUBP, 35 otrzymało stopień pułkownika, a 4 generała brygady. Oprócz „Górala” byli to: Henryk Piątek⁹⁵, Bonifacy Jedynak⁹⁶ i Stanisław Filipiak⁹⁷; wszyscy wywodzący się z szeregów AL⁹⁸. Piątek, urodzony w Pardołowie (powiat konecki), ps. „Gigant”, również należał do oddziału pod dowództwem Boreckiego „Brzozy”. Służbę zaczynał w styczniu 1945 r. jako kierownik Sekcji śledczej PUBP w Końskich. Szybko awansował i w 1965 r. został dyrektorem Departamentu III MSW. Ostatnim prestiżowym stanowiskiem Piętka od 1971 r. była funkcja podsekretarza stanu w MSW. Na emeryturę przeszedł w 1974 r. Jako były szef PUBP w Piotrkowie Trybunalskim, w 1992 r. oskarżony został o znęcanie się nad człon-

92 Edmund Kwasek „Łoś” (1923–2002), podpułkownik, funkcjonariusz WUBP w Kielcach i Gdańsku, zastępca i p.o. naczelnika Wydziału II Departamentu X MBP, AIPN, 0193/5286, Akta osobowe Zygmunta Kwaska.

93 Zob. R. Spałek, *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1958*, Warszawa 2014, s. 907, 914; tenże, *Na licencji*, s. 270, 272; na temat działalności Spaceru” także m.in. A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Światły: przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2002.

94 Zob. P. Lipiński, *Bicia nie trzeba było ich uczyć. Proces Humera i oficerów śledczych urzędu bezpieczeństwa*, Warszawa 2016.

95 Henryk Piątek (1922–2015), generał brygady MO, m.in. kierownik PUBP w Końskich od 20 IX 1945 r., kierownik PUBP w Piotrkowie Trybunalskim od 1 IV 1947 r. do 3 VIII 1947 r., podsekretarz stanu w MSW – od 1 X 1971 r. do 19 II 1974 r.; AIPN, 0604/238, t. 1/2, Akta osobowe Henryka Piętka; *Twarze wrocławskiej bezpieki*, praca zbiorowa, s. 148.

96 Bonifacy Jedynak (1920–2013), generał brygady MO, m.in. zastępca kierownika PUBP w Końskich od 1 II 1946 r. do 6 IX 1947 r.; dyrektor Departamentu Kadr MSW – od 1 III 1973 r., następnie dyrektor generalny w MSW od 17 III 1981 r., następnie szef Służby Kadr i Doskonalenia Zawodowego MSW od 25 XI 1981 r. do 5 VII 1985 r.; AIPN, 0242/755, Akta osobowe Bonifacego Jedynaka; *Twarze wrocławskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa we Wrocławiu. Informator personalny*, red. T. Balbus, P. Piotrowski, K. Szwaagrzyk, Wrocław 2006.

97 Stanisław Filipiak (1924–2008), generał brygady MO, m.in. kierownik PUBP w Kozienicach od 31 III 1945 r., kierownik PUBP w Jędrzejowie od 1 IX 1946 r., wiceminister MSW – od 2 VI 1965 r. do 29 I 1966 r.; AIPN, 0194/2030, Akta osobowe Stanisława Filipiaka; W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, *Twarze krakowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby bezpieczeństwa w Krakowie; Informator personalny*, Kraków 2006, s. 234; A. Zieliński, *Stanisław Filipiak [w:] Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 1, red. W. Bagiński, M. Dźwigał, Warszawa 2020, s. 451–463.

98 Generałem został także J. Andrzejewski, ale ze względu na brak powiazań stanowiących zasadniczo temat niniejszego opracowania jego osoba została pominięta, podobnie jak Lasaka.

kami nielegalnych organizacji młodzieżowych „Mała Dywersja” i „Słoneczko” w 1950 r. Postępowanie przeciągało się i ostatecznie umorzono je w 2015 r. w związku ze śmiercią oskarżonego⁹⁹.

Wspomniany wcześniej B. Jedynak „Hardy” urodził się w Czarnieckiej Górze w powiecie koneckim¹⁰⁰. Był „partyzantem AL na placówce”, co oznaczało, że rzadko brał udział w bezpośrednich walkach z Niemcami, więc większych zasług z tego okresu nie posiadał. Jednak prawdopodobnie znajomość z Moczarem lub kimś z jego bliskiego otoczenia ułatwiła mu karierę¹⁰¹. Mając takie poparcie i być może kontakty z wywiadem sowieckim, stopniowo awansował. W 1946 r. został zastępcą kierownika PUBP w Końskich, a w latach 1954–1955 odbył kurs specjalny w Moskwie. Zaangażowany w działalność wywiadu, często wyjeżdżał. Po powrocie z Indii w 1963 r. zgłosił się do szpitala z objawami choroby, której początkowo nikt nie rozpoznał. Okazało się, że Jedynak był pacjentem „zero” podczas epidemii czarnej ospy we Wrocławiu¹⁰². Miał więcej szczęścia niż kilka zarażonych osób, które wówczas zmarły. Wyzdrowiał, a od 1964 r. pełnił funkcje kierownicze w MSW¹⁰³.

Generał Filipiak, ps. „Choina”, pochodził z Andrzejowa w powiecie kozienskim. W czasie wojny był członkiem oddziału AL, podobnie jak jego trzech bracia. W AL nie odegrał jakiegś szczególnej roli, ale od 1942 r. był w PPR¹⁰⁴. Była to wystarczająca rekomendacja, by w marcu 1945 r. został kierownikiem PUBP w Kozienicach. Pnąc się w górę, w 1951 r. przeniesiony został do MBP, a w 1954 r. wysłano go na kurs specjalny do Moskwy. To ułatwiło mu dalszą karierę, podobnie jak bardzo pochlebne opinie dyrektor Departamentu V MBP, Julii Brystygierowej¹⁰⁵. Utrzymał się po czyszkach w resorcie, w 1956 r. pełnił stanowisko kierownika WUD/sBP w Krakowie, a pod koniec tego roku trafił do MSW. W 1963 r. był dyrektorem

99 Zob. J.W. Wołoszyn, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/45–1956*, Lublin – Warszawa 2019; P. Wąs, *Piotrkowscy harcerze w walce z reżimem stalinowskim*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/89827,Piotrkowscy-harcerze-w-walce-z-rezimem-stalinowskim.html>, 25.02.2022 (dostęp: 25 IX 2025 r.); S. Płużański, *Henryk Piętek*, <http://zolnierze-niezlomni.pl/bestie/pietek-henryk> (dostęp: 29 IX 2025 r.).

100 AIPN, 0242/755, Życiorys, 12 II 1945, k. 8.

101 AIPN, 0242/587, Ankieta dla aktywu partyjnego, 10 I 1950, k. 17. AIPN, 0242/755, Akta Bonifacego Jedynaka; Pismo Mikołaja Stańczyka, sekretarza KP PPR w Końskich, 30 XII 1947, k. 105.

102 J. Kuciel-Frydryszak, *Ospa we Wrocławiu: Jak pięćdziesiąt lat temu zabijała Czarna Pani?*, „Newsweek Historia”, 15 VII 2013; <https://web.archive.org/web/20160422114815/http://historia.newsweek.pl/ospa-we-wroclawiu-jak-piecldziesiat-lat-temu-zabijala-czarna-pani,95724,1,1.html> (dostęp: 18 VIII 2025 r.); C. Kuta, *Witamy się i żegnamy bez podawania rąk. Epidemie w PRL*, 03.12.2020, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/76634,Witamy-sie-i-zegnamy-bez-podawania-rak-Epidemie-w-PRL.html> (dostęp: 18 VIII 2025 r.).

103 AIPN, 0242/755, Przebieg służby (pracy), k. 89–90.

104 AIPN, 0194/2030, Ankieta specjalna, 16 IV 1946, k. 28, 33.

105 Julia Brystygier „Luna” (1902–1975), m.in. dyrektor Departamentu V i III Ministerstwa BP; P. Sztama, *Julia Brystygier* [w:] *Leksykon bezpieczeństwa, kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 1, red. W. Bagiński, M. Dźwigał, Warszawa 2020, s. 229–253; A. Zieliński, *Stanisław*, s. 471.

Departamentu III SB MSW, a w latach 1965–1966 pełnił funkcję wiceministra MSW¹⁰⁶. Zwolniony został za „niewłaściwą postawę moralną”, czyli inaczej ujmując, wywołał skandal, romansując z podwładną¹⁰⁷.

Osobną grupę w szeregach bezpieki w województwie kieleckim stanowili członkowie oddziału GL/AL z powiatu włoszczowskiego (w 1939 r. połączonego z jędrzejowskim) pod dowództwem Stanisława Olczyka „Garbatego”¹⁰⁸. Grupa złożona z jego braci i kilku dawnych kolegów powstała w 1943 r. i działała w okolicach Rząbca, Nieznanowic i Konieczna. Stąd pochodziła większość członków oddziału, którzy dokonywali w okolicach wielu zwykłych grabieży i zabójstw. Niejednokrotnie doprowadzali też do konfrontacji zbrojnej z oddziałami Armii Krajowej i innych ugrupowań podziemia niepodległościowego¹⁰⁹. Po wojnie „Garbaty” wstąpił do MO. Natomiast jego brat Marian¹¹⁰ i prawdopodobnie ośmiu członków oddziału znalazło się w WUBP i jego powiatowych strukturach, w tym brat cioteczny Olczyków – Józef Jaskólski, ps. „Młody”¹¹¹. Jego działalność w oddziale AL w rzeczywistości była dość wątpliwa, ale poręczenie krewniaka miało moc sprawczą. „Garbaty” chętnie wyświadczał taką przysługę wielu znajomym, niektórzy zresztą samowolnie powoływali się na niego¹¹². Niezależnie od tego, czy Jaskólski faktycznie był w AL, to w jego przypadku rekomendacja „Garbatego” dotyczyła osoby niewątpliwie przydatnej dla resortu. Wykazywał się dużą skutecznością jako oficer śledczy i miał zdolności kierownicze. Został kierownikiem PUBP w Jędrzejowie i Starachowicach, następnie naczelnikiem Wydziału III WUBP. Służbę w bezpieczeństwie zakończył w 1969 r. na stanowisku naczelnika Wydziału IV SB KW MO w Kielcach.

106 Tamże, Przebieg służby (pracy), b.d., k. 110–111.

107 Tamże, Uchwała Centralnej Komisji Kontroli partyjnej PZPR z dnia 26 maja 1966 r. w sprawie Stanisława Filipiaka, k. 180.

108 Stanisław Olczyk „Garbaty” (1910–1984), major, dowódca oddziału AL, funkcjonariusz kadry kierowniczej MO w Kielcach i Gdyni, zwolniony w 1948 r. za postrzelenie oficera marynarki wojennej w Gdyni; wyjechał do Francji, gdzie zmarł; AIPN, Ld 533/67530, Akta paszportowe Stanisława Olczyka; AIPN, 706/687, Akta osobowe funkcjonariusza MO, Olczyka Stanisława; zob. m.in. J.B. Garas, *Oddziały Gwardii Ludowej i Armii Ludowej 1942–1945*, Warszawa 1963; B. Hillebrandt, *Partyzantka na Kielecczyźnie 1939–1945*, Warszawa 1967; S. Skwarek, *Na wysuniętych posterunkach. W walce o władzę ludową na Kielecczyźnie (1944–1954)*, Warszawa 1977.

109 P. Gontarczyk, *Polska Partia*, s. 175 i nast.

110 Marian Olczyk (1926–?), chorąży, m.in. szef PUBP w Pińczowie – od 1 IV 1953 r., następnie szef PUBP w Skarżysku Kamiennym – od 24 X 1954 r., zwolniony 31 XII 1956 r.; Ki 103/1284, Akta osobowe Mariana Olczyka.

111 Józef Jaskólski „Młody”, „Długi Antoś” (1922–1983), major, m.in. szef PUBP w Jędrzejowie od 1 II 1950 r. do 15 IV 1950 r., naczelnik Wydziału IV SB KW MO w Kielcach – od 1 VII 1962 r. do 31 X 1969 r.; AIPN, Ki 103/4122, Akta osobowe Józefa Jaskólskiego.

112 Na przykład Stanisław Michałek z Konieczna, funkcjonariusz WUBP i MO, w chwili przyjęcia do resortu nie wspominał o przynależności do oddziału „Garbatego”, poza tym, że należał do PPR i AL, co poświadczał w 1949 r. Stefan Wiącek, sekretarz powiatowy PPR. Jednak w 1973 r. w kolejnej ankiecie Michałek już twierdził, iż był członkiem oddziału „Garbatego”, stąd został zasłużonym członkiem ZBOWiD; zob. AIPN, Ki 01/2799, Akta osobowe Stanisława Michałka.

Wśród członków oddziału „Garbatego” był także pułkownik Tadeusz (Grabiwoda) Milewski „Szczupły”, który pozostawał na kierowniczych stanowiskach do 1981 r.¹¹³ Pełnił kolejne funkcje w terenie, a w 1950 r. został naczelnikiem Wydziału Śledczego WUBP, potem Wydziału VI WUD/sBP w Kielcach. Milewski i Jaskólski, koledzy z tej samej wsi, zostali jednocześnie przyjęci w styczniu 1945 r. do PUBP we Włoszczowie. Znali doskonale teren powiatu, gdzie skutecznie tropili żołnierzy antykomunistycznego podziemia.

Jak dotąd udało się ustalić, w strukturach wojewódzkich i powiatowych UB było także czterech członków oddziału W. Sobczyńskiego „Władka” („Juranda”). Bezpośrednim dowódcą również co najmniej czterech był Moczar, przez długi czas nieformalny przywódca „grupy partyzanckiej” w strukturach władzy w PRL.

W szeregach aparatu bezpieczeństwa i milicji w początkowym okresie znalazła się pewna grupa żołnierzy zbrojnej konspiracji niepodległościowej, celowo kierowanych tu przez dowództwo¹¹⁴. Mieli za zadanie monitorować i sabotować działania funkcjonariuszy tworzonych wówczas struktur. W trakcie organizowania WUBP w Rytwianach i Sandomierzu w 1944 r. aresztowano jedenastu funkcjonariuszy, podejrzanych o przynależność do AK¹¹⁵. Za taką działalność został także zwolniony dyscyplinarnie i aresztowany w grudniu 1945 r. wspomniany wcześniej Parlicki¹¹⁶. Ustalono również, że co najmniej pięć osób należało podczas wojny do Batalionów Chłopskich, w tym kierowniczka Wydziału Finansowego WUBP, Felicja Dalach¹¹⁷. Stanowisko to sprawowała przez kilka miesięcy w 1945 r. Szybko zwolniła się na własną prośbę, ale prawdopodobnie ta decyzja spowodowała zainteresowanie przełożonych jej poglądami politycznymi. Podejrzewano ją o sympatię bądź nawet przynależność do opozycyjnego PSL.

Powiązania koleżeńskie i rodzinne

Istotną rolę w rekomendacji do resortu bezpieczeństwa stanowiły nie tylko chłopskie lub robotnicze pochodzenie, czy komunistyczna i okupacyjna przeszłość. Ważne też było, kto kogo znał, z kim wiązały go formalne czy też bardziej towarzyskie układy. Bardzo istotne było też zaangażowanie w działalność PPR i PZPR. Związki między partią a aparatem bezpieczeństwa były od początku oczywiste, kadry bezpieki były też silnie upartyjnione¹¹⁸. Znajomość czy koneksje rodzinne

113 Tadeusz Milewski (1924–?), nazwisko rodowe Grabiwoda, pułkownik MO; m.in. naczelnik Wydziału Śledczego WUBP w Kielcach od 1 VIII 1954 r. do 1 IV 1955 r.; starszy inspektor przy zastępcy komendanta wojewódzkiego ds. SB KW MO w Kielcach od 1 VI 1975 r. do 28 V 1981 r.; AIPN, Ki 046/18, Akta osobowe Tadeusza Ryszarda Milewskiego.

114 Zob. J. Kurtyka, *Światy przeciwstawne; komunistyczna bezpieka wobec podziemia niepodległościowego*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 3/1, 2004, s. 11–21.

115 Por. *Księgi więzienia na Zamku w Lublinie 1944-1954. T. 1, Księga główna więźniów śledczych 9 X-11 XII 1944*, red. A.T. Filipek, M. Krzysztofik, Lublin 2009.

116 AIPN, Ki 103/880, Wyciąg z rozkazu personalnego ministra BP, nr 41, 21 II 1945, k. 27.

117 AIPN, Ki 103/ 554, Akta osobowe Felicji/Feliksi Dalach.

118 A. Paczkowski, *PZPR a aparat bezpieczeństwa. Zarys problemu [w:] PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012, s. 169–200; S. Łukasiewicz, *Partia, ideologia*

z wysoko usytuowanymi w hierarchii członkami PPR/PZPR przynosiły konkretne korzyści. Informacje na ten temat znajdują się m.in. w ankietach personalnych. Funkcjonariusze wpisywali szczegółowe informacje o całej swojej rodzinie, a także przyjaciółach. To samo dotyczyło danych współmałżonków i ich rodzin, na zawarcie ślubu trzeba było otrzymać zgodę szefa WUBP. Wiele małżeństw poznało się właśnie podczas pełnienia obowiązków służbowych w aparacie bezpieczeństwa. Z opinii wydawanych cyklicznie przez Wydział Personalny i szefów WUBP wynika, że pozytywnie oceniano utrzymywanie kontaktów towarzyskich wyłącznie w gronie funkcjonariuszy. Charakterystyczne było zatrudnianie w bezpieczeństwie żon, krewnych, kolegów i znajomych. W ten sposób łatwiej było o zachowanie tajemnicy służbowej i ukrywanie ogromu nadużyć władzy i przestępstw. W kieleckich strukturach aparatu bezpieczeństwa pracowały całe rodziny i ich znajomi, tworząc długo bezkarny, zamknięty krąg beneficjentów władzy komunistycznej. Był to celowy i świadomy nepotyzm, stanowiący istotny element tego opresyjnego systemu¹¹⁹.

Najlepiej umocowani w strukturach władzy byli szefowie WUBP. Duljasz i Sobczyński znali wielu prominentnych polityków komunistycznych i najważniejszych zwierzchników z resortu. Duljasz umieścił w resorcie swoją siostrę Marię i jej męża. Był szwagrem przedwojennego komunisty, pułkownika Jerzego Dobrowolskiego z KBW, komendanta Szkoły Informacji Wojskowej¹²⁰. Przyjaźnił się z Julianem Konarem¹²¹, zastępcą dyrektora Departamentu I MBP. Sobczyński, odsiadując przed wojną wyroki, poznał w więzieniach późniejszych wpływowych polityków, m.in. Aleksandra Zawadzkiego¹²². Podczas pobytu w ZSRS skończył się m.in. z Moczarem czy Konradem Świetlikiem, później wiceministrem MBP¹²³. W okresie partyzanckim współpracował z kierownictwem III Obwodu

i wywiad, polityczny. Studium funkcjonowania organizacji partyjnej w wywiadzie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 13/1, 2014, s. 217–246.

119 Por. M. Szumiło, *Klan Jakuba Bermiana – nepotyzm w elitach PRL*, 14.01.2022, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/88907,Klan-Jakuba-Bermiana-nepotyzm-w-elitach-PRL.html> (dostęp: 30 IX 2025 r.).

120 AIPN, 0194/1346, Ankieta specjalna, k. 17.

121 Julian Konar, ur. jako Julian Jakub Kohn (1920–2008), pułkownik LWP, zastępca dyrektora Departamentu I MBP w latach 1950–1952 oraz 1953–1954, w latach 1955–1956 zastępca dyrektora Departamentu I Komitetu ds. BP. Zwolniony w 1956 r.; por. T. Wróblewski, *Konar Julian (właśc. Kohn Jakub Julian, Kon Jakub Julian) 1920–2008* [w:] *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 3, red. W. Bagieński, M. Dźwigał, Warszawa 2022, s. 533–558.

122 Aleksander Zawadzki (1899–1964), generał dywizji, członek KC KPP, w 1942 r. w armii sowieckiej, w latach 1943–1944 w I Dywizji WP i I Armii WP, w 1944 r. szef Polskiego Sztabu Partyzanckiego, przewodniczący tajnego CBKP przy KC WKP(b), członek Sekretariatu KC PPR; od 1948 r. w PZPR m.in. członek KC i Biura Politycznego, w latach 1948–1954 sekretarz KC, w 1949 r. i w latach 1950–1952 wiceprezes Rady Ministrów, w latach 1952–1964 przewodniczący Rady Państwa; T. Mołdawa, *Ludzie władzy*, s. 445–446.

123 Konrad Świetlik (1911–1998), generał brygady, m.in. dowódca Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (1946–1948), wiceminister BP (1948–1954), wiceminister MSW (1954–1958); T. Mołdawa, *Ludzie władzy*, s. 181; R. Terlecki, *Miecz i tarcza*, s. 11; S. Poleszak, *Pomoc sowiecka*, s. 82.

AL Radomsko-Kieleckiego, w tym z Hilarym Chełchowskim, ps. „Długi Janek”, członkiem KC PPR i KC PZPR¹²⁴. Syn Sobczyńskiego, Zygmunt, pracownik MBP, potem oficer wywiadu, w 1955 r. ożenił się z córką Chełchowskiego, Krystyną¹²⁵. Sobczyński zatrudniał też w podległych sobie urzędach znajomych i wiele osób z rodziny¹²⁶. Więzienne kontakty sprzed 1939 r. miały także wpływ na pozycję Korneckiego. Odsiadując wyroki, poznał Zawadzkiego, jak również Edwarda Ochab¹²⁷. Członkostwo w WKPB i udział w walkach o Stalingrad miały wpływ na jego szybki awans w komunistycznym systemie władzy. Określany przez zwierzchników jako warchoł i arogant, w marcu 1949 r. został zwolniony i przekazany w dyspozycję KC PZPR. W 1968 r. złożył podanie o zgodę na wyjazd do Izraela, wyjechał jednak do RFN, gdzie został do śmierci¹²⁸.

Pozycja Sobczyńskiego niewątpliwie miała wpływ na umocowania w resorcie jego siostrzeńca, Szwagierczaka¹²⁹. Ten jednak nigdy nie został szefem żadnego urzędu wojewódzkiego BP, choć w bezpieczeństwie służył długo, bo do 1975 r. Trudno stwierdzić, dlaczego nie zrobił większej kariery, mimo wsparcia wuja i aelowskiej przeszłości. Prawdopodobnie chodziło o mroczne sprawy z bydgoskiego okresu, gdzie zamieszany był w zabójstwa, m.in. młodego żołnierza AK, Leszka Białego, oraz inne przestępstwa¹³⁰. Nie zwolniono go, ale zapewne uznano za zbyt skompromitowanego, by pełnił eksponowane stanowisko.

Borecki i Szymański należeli do grupy Moczara. Od początku pełnili ważne funkcje w bezpieczeństwie, gdzie zatrudnienie znalazły także łączniczki z AL, czyli żona Boreckiego, Helena i jego siostra, Janina Byk, oraz stryj, Henryk Byk¹³¹. Wdowa po zabitym przez Niemców bracie „Górala”, Stanisława Szymańska (także łączniczka), *secundo voto* Iwan, także pracowała w resorcie¹³². Członkiem oddziału Wałacha

124 Hilary Chełchowski (1908–1983), członek KPP, członek KC PPR; w latach 1948–1959 członek KC PZPR, w 1948 r. zastępca członka Biura Politycznego, a także m.in. poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy, w latach 1955–1957 członek Rady Państwa; por. B. Hillebrandt, *Partyzantka*, s. 122, 348; T. Mołdawa, *Ludzie władzy*, Warszawa 1991, s. 340.

125 AIPN, 003175/716, Akta osobowe Zygmunta Sobczyńskiego; Życiorys Krystyny Sobczyńskiej, 16 VIII 1955, k. 27–28, Odpis aktu ślubu, b.d., k. 30.

126 AIPN, 0193/7009, t. 1, Raport o panujących stosunkach służbowych w woj. rzeszowskim, Warszawa 20 XI 1945, k. 32–33.

127 Edward Ochab (1906–1989), generał brygady, m.in. członek Centralnego Biura Komunistów Polski przy Komitecie Centralnym WKPB (1944), I sekretarz KC PZPR w 1956 r. i przewodniczący Rady Państwa w latach 1964–1968; T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991 s. 404–405.

128 AIPN, 2911/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990; Kartoteka ogólnoinformacyjna, k. 426; AIPN, 0644/187, Osoby, które wyemigrowały z Polski w latach 1968–1970 – wykazy na podstawie danych z Biura Paszportów MSW, k. 77.

129 AIPN, Po 084/3362, Ankieta specjalna, 24 X 1945, k. 27; AIPN, 2602/7433, Zeszyt ewidencyjny, dane uzupełniające, k. 7.

130 Zob. Odpisy z akt Prokuratury Wojewódzkiej z Bydgoszczy, nr II S, 11/57; Zeznania świadka Aleksego Jagodzińskiego, 16 II 1957, k. 11 i nast. https://kpbc.ukw.edu.pl/Content/159377/Bialy_Leszek_48_657_Pom.pdf (dostęp: 26.09.2025 r.).

131 AIPN, 0194/3406, Ankieta specjalna, k. 20, 22; zob. I. Bożyk, *Funkcjonowanie i kadry*, s. 147.

132 AIPN, Ki 103/3425, Akta osobowe Stanisławy Iwan.

podczas wojny był Franciszek Szlachcic, późniejszy minister MSW¹³³. Ożenił się on w 1945 r. z siostrą Wałacha, łączniczką AL. Szlachcic utrzymywał bliskie kontakty z Filipiakiem, Piętkiem czy Jedynakiem¹³⁴. Nie udało się dotąd ustalić, komu Tataj zawdzięczał niewiarygodnie szybką i spektakularnie zakończoną karierę. Kiedy pełnił funkcję Dyrektora Departamentu III MBP, w 1948 r. za zdradę tajemnicy służbowej został aresztowany, a następnie skazany na piętnaście lat więzienia. Odsiedział część wyroku, potem mieszkał i pracował w Warszawie¹³⁵.

Zakończenie

W początkach funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa w procesie werbunku podstawowym kryterium były kwestie pochodzenia, przeszłości politycznej, związków z Moskwą i działalność w czasie wojny. W przypadku Kielecczyny najliczniejsza grupa członków kadry kierowniczej wywodziła się z oddziałów GL/AL. Wielu, bo aż pięćdziesiąt osób, pochodziło z Ostrowca Świętokrzyskiego i jego okolic, co wiązało się zapewne z dość silnymi wpływami komunistycznymi na tym terenie przed wojną, jak i działalnością PPR i GL/AL w czasie okupacji. Spora grupa (26 osób) wywodziła się z terenów powiatu włoszczowskiego i jędrzejowskiego. Znajomości pomiędzy dawnymi działaczami KPP i PPR oraz wspólne przeżycia z okresu wojny i okupacji stały się kolejnym ważnym elementem budowy zrębów aparatu bezpieczeństwa na obszarze województwa kieleckiego. Pajęczyna układów koleżeńskich i rodzinnych, a także zazębianie się powiązań bezpieki z partią chroniły funkcjonariuszy przed odpowiedzialnością za przewinienia służbowe, jak również pospolitą działalność przestępczą. W omawianym okresie dyscyplinarnie usunięto z bezpieki co najmniej 22 członków kadry kierowniczej WUBP i PUBP. Jednak w większości chodziło o działania, które w istocie godziły w interesy resortu. Prawdziwe przestępstwa i nieosądzone zbrodnie były częścią codziennej działalności sekcji i wydziałów, głównie zajmujących się pracą operacyjną i śledczą. Odpowiedzialność za nie spoczywała przede wszystkim na szefach i naczelnikach Wydziałów WUBP oraz kierownictwie PUBP. To oni byli decydentami na swoim terenie, wydawali rozkazy i pilnowali ich realizacji.

133 Franciszek Szlachcic (1920–1990), minister MSW w 1971 r., wiceprezes Rady Ministrów (1974–1976); T. Mołdawa, *Ludzie władzy*, s. 429; A. Sobór-Świdarska, *Franciszek Szlachcic (1920–1990), przyczynek do biografii „supergliny”*, „Dzieje Najnowsze” 2013, 2, s. 231–249.

134 F. Szlachcic, *Gorzki smak władzy. Wspomnienia*, Warszawa 1990, s. 37.

135 AIPN, 0193/7013, Pismo RSW Prasa-Książka-Ruch, Oddział dzielnicowy Warszawa-Żoliborz do Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 5 II 1981, k. 63.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

- Akta osobowe Hipolita Duljasza, sygn. 0194/1346
- Akta osobowe Adama Korneckiego, sygn. 0193/6975
- Akta osobowe Kazimierza Szczepanika, sygn. 2545/883
- Akta osobowe Władysława Sobczyńskiego, sygn. 0193/7009/1
- Akta personalne żołnierza Władysława Sobczyńskiego, sygn. 26027433
- Akta osobowe Jana Tataja, sygn. 0193/7013
- Akta osobowe Longina Kołarza, sygn. 0329/37/1
- Akta osobowe Czesława Byka Boreckiego, sygn. 0194/3406
- Akta osobowe Jerzego Andrzejewskiego, sygn. 1970/690
- Akta osobowe Stanisława Wałacha, sygn. 0192/5252
- Akta osobowe Romana Lasaka, sygn. 0193/9025
- Akta osobowe Jana Muszyńskiego (Muchy), sygn. 0194/2914
- Akta osobowe Bronisława Mądrzejewskiego, sygn. By 0122/3089
- Akta osobowe Ryszarda Szwagierczaka, sygn. Po 084/3362
- Akta osobowe Adama Domowskiego, sygn. 0194/992
- Akta osobowe Mariana Dębskiego, sygn. 0194/1973
- Akta osobowe Bonifacego Jedynaka, sygn. 0242/583, sygn. 0242/755
- Akta osobowe Romualda Głowackiego, sygn. 01737/126
- Akta osobowe Henryka Konopko, sygn. 01250/2
- Akta osobowe Bolesława Marczaka, sygn. 0193/5270
- Akta osobowe Marcelego Srokowskiego, sygn. 0218/1206/1
- Akta osobowe Juliana Wojtusika, sygn. 0194/3067
- Akta osobowe Henryka Machuli, sygn. 0604/ 893
- Akta osobowe Antoniego Machnickiego, sygn. 003175/257
- Akta osobowe Henryka Piętka, sygn. 0604/238
- Akta osobowe Stanisława Filipiaka, sygn. 0194/2030
- Akta osobowe Zygmunta Sobczyńskiego, sygn. 003175/716
- Akta osobowe funkcjonariusza MO, Olczyka Stanisława, sygn. 706/687
- Akta personalne żołnierza Stefana Szymańskiego, sygn. AIPN 0193/5499, t.1
- Akta personalne żołnierza Ignacego Jakubowskiego, sygn. 2174/1557
- Akta personalne funkcjonariusza Służby Więziennej, Ignacego Jakubowskiego, sygn. 2545/313
- Rozkazy personalne MBP. Rok 1944. Od nr 1 – do nr 60, sygn. 0990/1/1

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach

- Akta osobowe Romana Parlickiego, sygn. Ki 103/880
- Akta osobowe Alberta Grinbauma, sygn. Ki 103/2000
- Akta osobowe Tomasza Bykowskiego, sygn. Ki 103/1457
- Akta osobowe Wiktora Głuskiego, sygn. Ki 01/451
- Akta osobowe Jana Ragła, sygn. Ki 103/4098

Akta osobowe Eugeniusza Mączaka, sygn. Ki 103/4120
Akta osobowe Mariana Olczyka, sygn. Ki 103/1284
Akta osobowe Józefa Jaskólskiego, sygn. Ki 103/4122
Akta osobowe Stanisława Michałka, sygn. Ki 01/2799
Akta osobowe Tadeusza Ryszarda Milewskiego, sygn. Ki 046/18
Akta osobowe Felicji/Feliksi Dalach, sygn. Ki 103/ 554
Akta osobowe Stanisławy Iwan, Ki 103/3425
Akta śledztwa w sprawie stosowania niedozwolonych metod podczas przesłuchań zatrzymanych podejrzanych o przynależność do nielegalnej organizacji „Młoda Gwardia” prowadzonego przeciwko: Jan Krawczyk, imię ojca: Jan, ur. 03-01-1924 r. i innym, tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 140 § 1 KKWP, 1947-1951, sygn. Ki 013/1677, t. 1 i 2
Kuliński I., *Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność WUBP i KW MO w Kielcach w okresie lipiec 1944 r. – grudzień 1945 r.* Praca magisterska napisana pod kierunkiem płk. dr. Zenona Jakubowskiego w Zaocznym Studium Magisterskim Akademii Spraw Wewnętrznych, 1976, sygn. Ki 018/2
Listy płac pracowników WUBP w Kielcach 1945, sygn. Ki 27/154
Listy płac pracowników i funkcjonariuszy PUBP i MUBP w Kielcach za okres styczeń – grudzień 1946 r, sygn. Ki 27/166, t. 2
Rozkazy personalne Szefa WUBP w Kielcach za rok 1945, sygn. Ki 28/36
Serwinowski A., *Rola i wkład organów bezpieczeństwa publicznego i Milicji Obywatelskiej w walce o utrwalenie władzy ludowej w województwie kieleckim 1944–1948.* Praca magisterska napisana pod kierunkiem doc. dr. Ryszarda Halaby, Instytut Nauk Społeczno-Politycznych, Akademia Spraw Wewnętrznych, 1979, sygn. Ki 018/3
Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach [1945] 1983–1990, sygn. Ki 104/1

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie
Księga główna więźniów śledczych osadzonych w Więzieniu „Na Zamku” w Lublinie w okresie od 25-10-1944 r. do 22-02-1945 r., sygn. Lu 3/19

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi
Akta paszportowe Stanisława Olczyka, sygn. Ld 533/67530

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu
Akta osobowe Ryszarda Szwagierczaka, Po 084/3362

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie
Akta osobowe Władysława Dziadosza, Rz, 0045/1115

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie
Akta osobowe Benedykta Duksztulskiego, sygn. Sz 0019/503

Prasa

Bronisław Spychaj, „Głos Ludu”, nr 278, 27 IX 1947

Opracowania

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. I 1944–1956, red.

K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.

Aparat Bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych. Informator, wstęp i oprac. M. Węgliński, Gdańsk, 2010.

Bedyński K., *Naczelnicy w Rawiczu i we Wronkach 1945–1956*, „Archiwum Kryminologii”, t. 31, 2009.

Bożyk I., *Funkcjonowanie i kadry Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kielcach (1945–1946)*, „Studia Muzealno-Historyczne. Rocznik Muzeum Historii Kielc”, t. 16, 2024.

Chmielowiec P., *Urząd bezpieczeństwa w Brzozowie 1944–1956*, Rzeszów 2008.

Frazik W., *Operacja Cezary – zarys problematyki*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, nr 25, 2006.

Frazik W., *Twarze kieleckiej bezpieki – wstęp [w:] Katalog wystawy „Twarze kieleckiej bezpieki”*, oprac. M. Komaniecka, Kraków 2007.

Garas J.B., *Oddziały Gwardii Ludowej i Armii Ludowej 1942–1945*, Warszawa 1963.

Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy (1941–1944)*, Warszawa 2006.

Gontarczyk P., Szymański Stefan [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 50, Warszawa – Kraków 2015.

Hillebrandt B., *Partyzantka na Kielecczyźnie 1939–1945*, Warszawa 1967.

Jończyk M., *Struktura aparatu bezpieczeństwa oraz siedziby cywilnych instytucji publicznych w Kielcach w latach 1945–1946 [w:] Wokół pogromu kieleckiego*, t. 2, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008.

Katalog wystawy „Twarze kieleckiej bezpieki”, oprac. M. Komaniecka, Kraków 2007.

Korkuć M., *Kujbyszewiacy – awangarda UB*, „Arcana”, nr 4/5, 2002.

Kruszelnicki-Śmietanka R., *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie 1945–1948*, Kraków 2002.

Królikowski J., *Generałowie i Admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990*, t. 2, I–M, Toruń 2010.

Kurtyka J., *Światy przeciwstawne: komunistyczna безпеka wobec podziemia niepodległościowego*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 3/1, 2004.

Kuśnierz R., *Początki organów bezpieczeństwa na Kielecczyźnie (WUBP w Rytwianach) [w:] Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2005.

Łukasiewicz S., *Partia, ideologia i wywiad, polityczny. Studium funkcjonowania organizacji partyjnej w wywiadzie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego*

go, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 13/1, 2014.

Musiał F., *Ministerstwo terroru. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa 1944–1990*, Kraków 2024.

Paczkowski A., *PZPR a aparat bezpieczeństwa. Zarys problemu* [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012.

Paczkowski A., *Trzy twarze Józefa Światły: przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2002.

Piwko R., „Trzeba przeprowadzić faktyczną czystkę”. *Raport inspekcji przeprowadzonej w Komendzie Wojewódzkiej MO w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu w styczniu 1945*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięi Narodowej”, t. 13, Warszawa 2020.

Poleszak S., *Pomoc sowiecka przy tworzeniu komunistycznego aparatu bezpieczeństwa w Polsce*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, t. 11, 2010.

Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944–lipiec 1945), oprac. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005.

Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945), wstęp: S. Poleszak, wybór i oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajackowski, Warszawa 2004.

Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945), wybór i oprac. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005.

Skwarek S., *Na wysuniętych posterunkach. W walce o władzę ludową na Kielecczyźnie (1944–1945)*, Warszawa 1977.

Słomkowska A., *Działalność propagandowo-prasowa KPP i PPR w Ostrowcu Świętokrzyskim*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 10, z. 4, 1971.

Sobór-Świdarska A., *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.

Spałek R., *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1958*, Warszawa 2014.

Spałek R., *Na licencji Moskwy. Wokół Gomułki, Bermiana i innych (1943–1970)*, Warszawa 2020.

Struktury i kadra kierownicza Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego w województwie łódzkim w latach 1944–1956, red. R. Rabiega, J. Żelazko, Łódź – Warszawa 2019.

Szczypta-Szczęch R., *Po drugiej stronie barykady. Stanisław Wałach – (nie tylko) szef sądeckiej bezpieki* [w:] *Masz synów w lasach, Polsko... Podziemie niepodległościowe i opór społeczny na Sądecku w latach 1945–1956*, red. D. Golik, Nowy Sącz 2014.

Szczypta-Szczęch R., *Struktura organizacyjna i kadra kierownicza pionu zwalczania podziemia niepodległościowego WUBP w Kielcach w latach 1944–1950*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, nr 49–50, 2019.

Szczęch R., *Komendanci wojewódzcy MO/szefowie WUSW i ich zastępcy*

- ds. *Służby Bezpieczeństwa w Krakowie w latach 1957–1990* [w:] *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009.
- Szlachcic F., *Gorzki smak władzy. Wspomnienia*, Warszawa 1990.
- Ślōdkowski G. ks., *Działania aparatu bezpieczeństwa Publicznego wobec kościoła rzymskokatolickiego w latach 1945–1956 (Utworzenie i struktura urzędu, funkcjonariusze, agentura)*, „Studia Sandomierskie”, nr 23, 2016.
- Sztama P., *Julia Brystygiel* [w:] *Leksykon bezpieki, kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 1, red. W. Bagieński, M. Dźwigał, Warszawa, 2020.
- Szumiło M., *Moskiewskie korzenie komunistycznej elity władzy w Polsce*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 21, 2017.
- Szymański „Góral” S., *Nad rzeką Kamienną. Ziemia Kielecka w latach okupacji 1939–1945. Wspomnienia dowódcy oddziału GL i AL*, Warszawa 2013.
- Terlecki R., *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007.
- Tokarska-Bakir J., *Pod klątwą. Społeczny portret pogromu kieleckiego*, t. 1, Warszawa 2018.
- Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim/bydgoskim, toruńskim i wrocławskim. Informator personalny*, red. M. Szymaniak, Bydgoszcz – Gdańsk 2010.
- Twarze wrocławskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa we Wrocławiu. Informator personalny*, red. T. Balbus, P. Piotrowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2006.
- Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa. Informator personalny*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007.
- Witak R., *Borecki Czesław (właśc. Czesław Byk) 1922–1978* [w:] *Leksykon bezpieki, kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 3, red. W. Bagieński, M. Dźwigał, Warszawa 2022.
- Wokół pogromu kieleckiego*, t. 2, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008.
- Wołoszyn J.W., *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/45–1956*, Lublin – Warszawa 2019.
- Wróblewski T., *Konar Julian (właśc. Kohn Jakub Julian, Kon Jakub Julian) 1920–2008* [w:] *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 3, red. W. Bagieński, M. Dźwigał, Warszawa 2022.
- Zieliński A., *Stanisław Filipiak* [w:] *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 1, red. W. Bagieński, M. Dźwigał, Warszawa 2020.
- Zwyczajny resort. Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski i T. Łabuszewski, Warszawa 2005.

Internet

Jończyk M., *Siedziby i działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Busku Zdroju*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/114669,Siedziby-i-dzialalnosc-Powiatowego-Urzedu-Bezpieczenstwa-Publicznego-w-Busku-Zdr.html>

Kuciel-Frydryszak J., *Ospa we Wrocławiu: Jak pięćdziesiąt lat temu zabijała Czarna Pani?*, <https://web.archive.org/web/20160422114815/http://historia.newsweek.pl/ospa-we-wroclawiu--jak-piecdziesiat-lat-temu-zabijala-czarna-pani,95724,1,1.html>

Kuta C., *Witamy się i żegnamy bez podawania rąk. Epidemie w PRL*, „Przystanek Historia IPN”, 03.12.2020, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/76634,Witamy-sie-i-zegnamy-bez-podawania-rak-Epidemie-w-PRL.html>

Plużański S., *Henryk Piątek*, <http://zolnierze-niezlomni.pl/bestie/pietek-henryk>

Szumiło M., *Klan Jakuba Bermana - nepotyzm w elitach PRL*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/88907,Klan-Jakuba-Bermana-nepotyzm-w-elitach-PRL.html>

Wąs P., *Piotrkowscy harcerze w walce z reżimem stalinowskim*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/89827,Piotrkowscy-harcerze-w-walce-z-rezimem-stalinowskim.html>

O autorce:

Izabela Bożyk – dr nauk humanistycznych, w latach 1994–2023 nauczycielka historii w szkołach średnich; wykładowca uczelniany; obecnie pracownica Referatu Badań Historycznych w Delegaturze IPN w Kielcach. Zajmuje się historią wychowania i myśli pedagogicznej, dziejami protestantyzmu w Polsce, biografistyką oraz historią najnowszą w zakresie stosunków społeczno-politycznych w XX w., ze szczególnym uwzględnieniem działalności aparatu bezpieczeństwa PRL; laureatka Nagrody I Stopnia Prezydenta Miasta Kielce za osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej i upowszechniania i ochrony kultury za lata 2017–2018.

Izabela Bożyk (Institute of National Remembrance, Kielce Delegation) Environmental Origins and Social-Familial Connections of the UB Personnel at the Provincial Level in Kielce, 1944-1956

The Provincial Public Security Office (WUBP) in Kielce, initially located in Rytwiany and later in Sandomierz, was organized starting in August 1944. It was transferred to Kielce in January 1945. The staff of the WUBP and its regional structures consisted of approximately 230 officers, and the selection of personnel was of particular significance. Their political past, wartime history, especially membership in the People's Army (Armia Ludowa), and ties to Moscow were important factors. The retention of leadership positions, as well as career advancement, were facilitated by social connections and family ties with the leadership of the Communist Party and the Ministry of Public Security, later the Ministry of the Interior.

Keywords: security apparatus, personnel, war, Communist Party, social connections.